

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Ľudové liečiteľstvo severných Kysúc.

Vývoj a dnešná existencia

Lucia Krenželáková

Vedúci práce: PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Praha, 2015

Autor práce: Lucia Krenželáková

Vedúci práce: PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Oponent práce:

Dátum obhajoby:

Hodnotenie:

PREHLÁSENIE

Prehlasujem, že som predloženú prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru. Súčasne dávam zvoľenie k tomu, aby táto práca bola prístupná v príslušnej knižnici UK a prostredníctvom elektronickej databázy vysokoškolských kvalifikačných prác v repozitári Univerzity Karlovej a používaná k študijným účelom v súlade s autorským právom.

V Prahe 25.06.2015

Lucia Krenželáková

POĎAKOVANIE

Na tomto mieste by som rada poďakovala predovšetkým vedúcemu práce PhDr. Petrovi Janečekovi, Ph.D. za jeho podporu a rady, ktoré boli veľmi potrebné pri vytváraní tejto mojej práce.

Taktiež by som chcela vyjadriť vďaku aj ženám, ochotným podstúpiť rozhovor so mnou v rámci výskumu, ktorý je súčasťou tejto práce, pretože ich považujem za skutočne významnú súčasť folklórnej tradície na severných Kysuciach.

ABSTRAKT

Bakalárska práca sa zaoberá témou ľudového liečiteľstva v severnej oblasti Kysúc, ktoré sa nachádzajú na severe Slovenska. Snaží sa sledovať vývoj a proces šírenia tradičného spôsobu liečenia medzi obyvateľmi Kysúc. Na základe dostupnej literatúry zaoberajúcej sa liečiteľstvom v danej a tiež okolitých oblastiach, sa pokúša charakterizovať tento fenomén, príčiny jeho vzniku a vývoj až do dnešnej doby. K objasneniu spôsobu predávania tradície tohto druhu liečenia, konkrétne v severných Kysuciach, som v práci tiež využila terénny výskum založený na rozhovoroch priamo s miestnymi ženami, ktoré takéto liečiteľstvo praktikuju už niekoľko rokov. Pomocou vopred pripraveného dotazníka som sa pokúsila zistiť znalosť a záujem o tradičné liečiteľské praktiky medzi generáciami rozdelenými podľa veku do piatich skupín. Ohľadom na preštudovanú literatúru, priamy kontakt s liečiteľkami a dlhoročnú osobnú znalosťou danej oblasti sa objasnili príčiny vzniku a udržiavania takejto tradície až do dnešnej doby. Z vykonaného výskumu taktiež vyplýva, že síce mladšie generácie poznajú daný fenomén, ich záujem oň vďaka modernej medicíne postupne klesá a udržuje svoju existenciu len na okraji spoločnosti. Avšak tiež potvrdzuje fakt, že tento druh liečenia sa stále praktikuje a ešte nedochádza k jeho úplnému zániku.

ABSTRACT

Bachelor thesis deals with the topic of folk medicine in the northern area of Kysuce located on the north of the Slovakia. It tries to follow the evolution of a process of disseminating the traditional way of healing among people of Kysuce. On the basis of the available literature about healing in this area and also attempts to characterize the phenomenon, its origin and development until today. I also benefited from fieldwork based on interviews directly with local women who practice this kind of healing for several years to clarify the process of handing over tradition of this kind of treatment especially in northern Kysuce. Using a prepared questionnaire I tried to check local people's knowledge of and interest in traditional healing practices. They were divided by age into five groups. Regarding the studied literature, direct contact with the healers and long-term personal knowledge of the area to clarify the causes of and maintenance of such

a tradition until today. The research also shows that while younger generations know the phenomenon, their concern about it, thanks to modern medicine gradually decreases and maintains its existence only at the margins. But also confirms the fact that this type of treatment is still practiced and still there is not its complete disappearance.

Kľúčové slová

Ľudové liečiteľstvo, medicína, tradícia, Boh, viera, mágia, zariekavanie.

Keywords

Traditional healing, medicine, tradition, God, faith, magic, invocation.

OBSAH

PREHLÁSENIE.....	3
POĎAKOVANIE	4
ABSTRAKT	5
ABSTRACT.....	5
OBSAH.....	7
ÚVOD.....	9
1 TEORETICKÁ ČASŤ.....	11
1.1 Ľudové liečiteľstvo – pojem a vývoj	11
1.1.1 Pojem „ ľudové liečiteľstvo“	11
1.1.2 Vznik ľudového liečiteľstva	13
1.1.3 Obdobie praveku a staroveku	15
1.1.4 Obdobie príchodu Slovanov (6.-10. storočie)	17
1.1.5 Obdobie feudalizmu (11-15. storočie).....	18
1.1.6 Obdobie humanizmu a renesancie (16.- prvá polovica 17. storočia)	18
1.1.7 Obdobie osvietenstva (2. ½ 17. storočia – 80.roky 18. storočia)	20
1.1.8 Národné obrodenie a kapitalizmus (18. storočie – 20. storočie)	20
1.1.9 Dnes.....	21
1.2 Predávanie tradície a spôsoby liečby	21
1.2.1 Slovo.....	21
1.2.2 Zariekanie a zaklínanie.....	23
1.2.3 Liečenie , mágia a náboženstvo.....	26
1.2.4 Predávanie znalostí.....	29
2 PRAKTICKÁ ČASŤ	31
2.1 Metodológia výskumu	31
2.1.1 Téma výskumu	31
2.1.2 Výskumný problém, výskumné otázky	32
2.1.3 Výskumná stratégia	33
2.1.4 Technika zberu dát	34
2.1.5 Výber vzoriek a prostredie výskumu.....	36
2.1.6 Analytické postupy.....	37

2.1.7 Hodnotenie kvality výskumu.....	38
2.1.8 Etické otázky spoločenskovedného výskumu	38
2.2 Výsledky výskumu.....	39
2.2.1 Interview	39
2.2.2 Dotazník	44
ZÁVER	47
PRÍLOHY	49
POUŽITÁ LITERATÚRA	57

ÚVOD

Každý z nás sa už v živote stretol s rôznymi spôsobmi ochrany zdravia svojho alebo druhých. Nemyslím tým však terajšie moderné metódy medicíny, ktoré sa stále zdokonaľujú a napredujú. Hovorí sa, že na každú chorobu existuje bylinný liek. Táto múdrosť nám pripomína liečivé účinky vlastné mnohým rastlinám. Určite sa v domácnostiach ešte aj dnes, napríklad pri nádche, pije bylinkový čaj s medom, prípadne ľudia využívajú naparovanie dýchacích ciest. Bylinné čaje sa používali ako liečivá už po storočia a dnes sa považujú za súčasť zdravého životného štýlu. Dobré si od malička pamätám, ako mne a mojim súrodencom mama varila čaje, keď sme boli chorí a ako nám pripravovala cibuľový sirup od kašľu podľa receptúry našej prastarej mamy. Keďže ma vždy fascinovali múdre rady starých rodičov ale aj susedy, ktorá sa mimochodom veľmi dobre vyznala v liečivých bylinách a už ako malému dieťaťu mi podľa rozprávania mojej rodiny pomohla, keď som dostala takzvanú žabu, čo je detské ochorenie úst, a lieky od lekárov mi nijako nezaberali, zamerala som svoju bakalársku prácu práve na liečiteľstvo. Nechcem tu teraz polemizovať o tom, či mi skutočne pomohla táto pani, alebo sa dostavil konečne účinok liekov, ktoré mi detská lekárka predpísala. To by presahovalo zrejme moje vedomosti a kompetenciu. Skôr by som chcela túto prácu zamerať na pokus o priblíženie takéhoto spôsobu liečenia niekomu, koho táto téma zaujíma. Práve preto sú do práce zahrnuté aj rozhovory so samotnými ženami, ktoré na severných Kysuciach bolo možné dopátrať a hlavne, boli ochotné hovoriť o svojich schopnostiach. Konkrétne kysucký región som vybrala preto, že z tejto oblasti pochádzam a zdá sa mi, že problematika liečiteľstva tejto oblasti nie je dostatočne preskúmaná aj na priek faktu, že sa jedná o časť folklórnej tradície Kysúc. Samozrejme, že som využívala aj dostupné literárne zdroje pre všeobecný prehľad, aj keď musím podotknúť, že práci týkajúcich sa liečiteľstva konkrétne na Kysuciach skutočne nie je veľa.

Cieľom tejto práce je objasniť tradičné ľudové liečiteľstvo v severnej časti Kysúc, nachádzajúcej sa na území Slovenskej republiky, neďaleko českých ale aj poľských hraníc. Práca predkladá pravdepodobný dôvod vzniku a vývoja takéhoto druhu medicíny medzi obyvateľmi trojhrianičného územia a okrajovo poukazuje na spôsob, akým liečitelia Kysúc využívali nadobudnuté znalosti a schopnosti. Pozornosť je venovaná všeobecnému vývoju tohto fenoménu na našom území až do dnešnej doby a spôsobu predávania znalostí medzi generáciami. Ďalej sa práca sústreďuje na zistenie, či o ľudové liečiteľstvo má záujem

mladá generácia a teda, či má šancu prežívať a šíriť sa ďalej . V prvej časti pátrania vychádzam z literatúry zaoberajúcej sa vývojom medicíny na území Slovenska a blízkyh krajín, ktorá mi pomáha objasniť príčiny a spôsob vývoja tradičnej medicíny medzi obyvateľmi Kysúc. Pokúsim sa o opísanie samotného fenoménu ako takého, jeho vývoj rozdelený do určitých časových etáp a tiež sa sústredím na načrtnutie najpoužívanejších spôsobov liečenia, ktoré sa v oblasti vyskytujú. Práca postupne odhalí, ako sa spôsoby liečenia menili a nahrádzali myšlienkami kresťanstva aj napriek pozostalým prvkom z pohanských náboženstiev a spojeniu s prírodou.

Ďalšou časťou práce je vykonaný terénny výskum. Na základe osobných pološtrukturovaných rozhovorov so samotnými liečiteľkami praktikujúcimi tento druh liečiteľstva v oblasti severných Kysúc sa práca ešte lepšie priblíži k objasneniu vývoja a predávania schopností liečiť ďalším generáciám. Zároveň nám tieto ľudové liečiteľky vysvetlia ich vlastné pojmánie fenoménu tradičného liečenia a názor na jeho budúcnosť a ďalší vývoj. Práca sa pokúsi rovnako objasniť, či ekonomická a sociálna situácia danej oblasti mohla byť jeho ovplyvňujúcim faktorom. V texte sú tiež skompletizované výsledky z vopred pripraveného dotazníka, ktoré objasnia názor obyvateľov Kysúc na existenciu a vývoj ľudového liečiteľstva. Opýtaní budú rozdelení do piatich skupín podľa veku, pretože sa pokúsim zistiť rozsah vedomostí a záujmu postupne u každej vekovej kategórie.

V konečnom závere sa nachádza zhrnutie celkových poznatkov, ako sa vyvíjalo ľudové liečiteľstvo na severných Kysuciach, akým spôsobom si ho liečiteľky predávali z generácie na generáciu, či šlo o predávanie v rámci rodiny alebo sa mohlo diať aj inak, ako ho samé chápali a ako ho vnímalo okolie. Tiež zhŕňa výsledok z dotazníka a ukazuje pravdepodobný budúci vývoj fenoménu, akým je takéto tradičné ľudové liečiteľstvo.

1 TEORETICKÁ ČASŤ

1.1 Ľudové liečiteľstvo – pojem a vývoj

1.1.1 Pojem „Ľudové liečiteľstvo“

Charakteristika ľudového liečiteľstva v Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska znie: „Hoci táto tzv. tradičná medicína nemá charakter vedy, s vedeckou medicínou sa vzájomne ovplyvňujú, pretože obidva systémy ostali úzko prepojené.“ (ENCYKLOPÉDIA ĽUDOVEJ KULTÚRY SLOVENSKA 1995, 447). Názov „tradičná ľudová medicína“ získala: „...pretože ju praktizovali a rozvíjali najmä ľudové vrstvy.“ Definícia pokračuje: „Podľa zamerania ju tvorí, ako medicínu vôbec, humánna a veterinárna medicína. Hl. oblasťami humánnej tradičnej ľud. medicíny bolo pôrodnictvo, ochrana zdravia človeka a liečenie chorôb použitím rôznych liečebných praktík a liečebných prostriedkov buď samotným postihnutým jedincom (samoliečenie) al. častejšie, liečiteľom.“ (ENCYKLOPÉDIA ĽUDOVEJ KULTÚRY SLOVENSKA 1995, 447).

Mimoriadne uplatňovanie ľudového liečiteľstva, ktoré vďaka tvorivej empirickej vynaliezavosti nášho národa na základe tradícií staroslovanského liečiteľstva v časoch, keď ľudia pre úplné i zdravotnícke zanedbanie zo strany cudzích feudálnych vládcov boli odkázaní aj v hľadaní ochrany zdravia sami na seba, sa môže považovať za historické dedičstvo našej kultúry. Vytvorila sa z neho aj ojedinelá forma – olejkárstvo, ktoré je najvýraznejším špecifikom slovenského ľudového liečiteľstva. (JUNAS 1985).

Charakteristika ľudového liečiteľstva je pomerne komplikovaná záležitosť vzhľadom na to, že sa v našej oblasti vyskytujú rôzne druhy liečiteľských praktík. Stačí na okraj spomenúť napríklad akupunktúru, akupresúru, fytoterapiu, aromaterapiu alebo aj tradičnú čínsku medicínu a mnohé ďalšie, ktoré sa infiltrovali do spôsobov známych na Slovensku. Problém nastáva vtedy, keď sa človek zamyslí nad tým, ako presne tieto liečebné postupy má nazývať. Má to byť alternatívna alebo skôr nekonvenčná medicína? Alternatívna medicína je charakteristická tým, že dopĺňa vedecký spôsob liečby. Takto orientovaní liečitelia v niektorých prípadoch majú dokonca aj zdravotnícke vzdelanie a často sa stretávame s poznatkom, že znalosť rôznych praktík je využívaná hlavne na komerčnú činnosť. Avšak podľa Křížovej sa zdá rozumnejšie používať termín nekonvenčná medicína, ktorá sa vyznačuje neštandardnými postupmi, ktoré ale neznamenajú vylúčenie jednej formy medicíny na úkor druhej. Jej opakom bude teda

medicína konvenčná, čo sú postupy učené v západných školách, stojace na vedeckých základoch. (KŘÍŽOVÁ 2004). Preto je môj záujem zameraný konkrétne na liečiteľov, ktorí nemajú nijaké medicínske vzdelanie ale učili sa od predchodcov, ktorými zväčša boli ich vlastní rodičia a prarodičia a pri liečení nevyužívajú takmer žiadne pomôcky okrem slov, vody a niekedy bylín. (MAREC 2011).

Keď sa zamyslíme nad modernou medicínou a jej pôvodom, prichádzame k zisteniu, že vlastne aj najmodernejšie lieky pochádzajú zo skúseností a vedomostí veľmi dávnych dôb a preto nie je až tak prekvapujúce, že základy medicíny ovládali aj naši prastarí predkovia. Takýto druh liečenia istotne nevychádza len čisto z mágie, ako si niektorí myslia, ale obsahujú aj skutočne fungujúce prvky, účinné aj dnes. (MAREC 2011). To tradičné, čo sa v takomto liečiteľstve nachádza, Giddens charakterizoval ako niečo opačné voči modernému. Ako fenomén, neustálym opakovaním sa obnovujúci. (GIDDENS, 2003).

Pod pojmom „ľudové liečiteľstvo“ si väčšina ľudí predstavuje hlavne liečenie rastlinami, teda bylinárstvo, či zelinkárstvo. Liečivé byliny však tvorili len jednu z ingrediencií potrebných pri liečení. A preto ani sám názov „zelinkár/ka“ nebol vždy výstižný. Liečba a mágia s rastlinami totiž vyžadovala oveľa viac než len rastliny samé. Podstatné bolo aj to, kde, kedy a kto rastlinu zbieral, ako s ňou bolo naložené a kto ju chorému poskytol. Osoba samotného liečiteľa bola dôležitá pretože základom každej liečby bol rituál, ktorého úlohou bolo priblíženie sa spirituálnej podstate byliny. Inak by prítomnosť liečiteľa bola úplne zbytočná a ľudia by si vedeli potrebné rastliny nazbierať sami. (MAREC 2011).

Slovné spojenie „ľudová liečba“ sa v niektorých prípadoch dá charakterizovať taktiež ako súhrn spôsobov liečenia, súvisiacich s najstaršími predstavami tajomných alebo neznámych príčin nemocí. Liečenie takéhoto ochorenia je tak staré, ako ľudstvo samé. Je isté, že už prvé chorobné utrpenie prebúdza u človeka pud sebazáchovy a zároveň ponúka dôvod vyhľadávať prostriedky, ktoré by jeho bolesti tíšili. (ČIŽMÁR 1946).

Upevňovanie a navracanie zdravia boli často spájané s liečivou mágiou. Dnes sa o tom vyjadrujeme ako o ľudovom liečiteľstve. A práve tu pomáhala obrovská znalosť prírody a jej darov ako sú rastliny a iné prírodniny. Je potrebné podotknúť, že mágia bola veľmi pevným fragmentom v liečiteľstve. Dokonca až tak pevným, že niektoré druhy bylín neslúžili na primárny liečebný účinok, ale na magickú podporu iných liečivých úkonov. Pritom práve v bylinárstve sa nachádza možno najväčší kus racionality z celého

komplexu techník, tykajúcich sa ľudového liečiteľstva. Postupy tohto charakteru sa datujú už od doby mladšieho paleolitu. Najstaršou magickou bylinou využívanou na tento účel bola vraj palina černo byl, latinsky *artemisia vulgaris* a používanie bylín na liečenie bolo zo strany kysuckých liečiteľov sprevádzané množstvom zaklínacích formúl a rôznych úkonov, ktoré boli považované za nutné pre dosiahnutie želaného účinku.

Marec vysvetlil spôsob vnímania mágie takto: „...nerozdeľujeme mágiu na Kysuciach na bielu a čiernu, tak to ani sami Kysučania vôbec nevnímali. To čo sa označuje ako biela mágia, bolo vlastne ľudové liečiteľstvo, *zhaňaňe*, *rozhaňaňe*, likvidácia dôsledkov mágie čiernej, čiže čarof. Už samo slovo čary, čiže úkony mágie, má prastarý slovanský pôvod. Staré slovanské vedmy totiž vedeli veštiť z čiar napísaných náhodne do prachu zvlášť vybranou osobnou. Toto umenie neskôr prerástlo do čarodejných praktík a názov si dosiaľ nesie so sebou. A ak by sme išli ešte ďalej do histórie, predchodcami čiar v prachu zeme bolo veštenie starých Skýtov. Kňazi tohto vyhynutého indoeurópskeho národa vedeli veštiť z náhodne na zemi rozhodných lieskových či vrbových paličiek.“ (MAREC 2011, 107).

So zvýšeným záujmom o staré liečebné praktiky z oblasti Slovenska sa objavuje aj nový pojem – etnomedicína. Slovenský etnológ Dušan Belko vidí rozdiel medzi etnomedicínou a ľudovým liečiteľstvom. A to taký, že zatiaľ čo liečiteľstvo sa sústreďuje hlavne na navrátenie narušeného zdravia, etnomedicína je nejakým zoskupením empiricky objavených preventívnych a liečebných pravidiel, úkonov magického charakteru, znalostí o príčinách ochorenia, o ľudskom tele, nábožensko-svetonázorových predstáv, hygienických návykov, sociálneho prostredia a podobne. (MAREC 2011).

Prichádzame k záveru, že ľudová medicína je tvorená súhrnom vedomostí a lekárskejších tradícií ľudí všetkých storočí až dodnes. O liečivých účinkoch rôznych rastlín sa vedomosti získavali samotnou skúsenosťou a až nová doba sa snaží na základe chemických rozborov zistiť súčasť takýchto liečivých prostriedkov. Ľudovú liečbu je teda možné považovať za určitý základ liečby vedeckej a bude pravdepodobne schopná pretrvať aj v modernej dobe spolu s niektorými poverami navždy. (ČIŽMÁR 1946).

1.1.2 Vznik ľudového liečiteľstva

Podľa profesora Niederleho, v Slovanských starožitnostiach, sa dá starobylý pôvod nášho ľudového liečenia vyvodiť z faktu, že rôzne slovanské národy používajú podobné

prostriedky s rovnakými názvami ako napríklad cesnak, čistec a podobne. Podobnosť a v niektorých prípadoch dokonca úplne zhody sa objavili aj v spôsoboch zariekavania a rôznych amuletoch. (NIEDERLE, in ČIŽMÁR 1946).

Ak chceme správne pochopiť postupnosť vývoja liečiteľstva, musíme za určujúcu považovať periodizáciu, teda rozdelenie dejín do určitých období s charakteristickými spoločnými znakmi pri ich vzniku, rozvoji a uplatnení.

Za prirodzené by sa mohlo považovať periodizovanie vývoja u nás podobne ako vo svete, avšak takýto prístup by mohol skresliť význam mnohých faktorov, prípadne zdôrazniť pre nás menej podstatné javy. To je hlavný dôvod prečo vychádzame z primárnej podstaty osobitností vývoja slovenskej spoločenskej histórie. Je teda vhodné určiť iné kritéria a vymedziť iné vývojové stupne v závislosti od rozvoja spoločenského života v našich podmienkach. To je nakoniec aj jedna zo základných zásad špecifikovania dejín medicíny v ich užšom, národnom alebo etnickom rámci.

Vývoj medicíny bol ovplyvnený priamou závislosťou od politicko-ekonomických, kultúrno-spoločenských a geograficko-prírodných podmienok prostredia a života ľudí. Toto sú faktory predurčujúce špecifickosť vývoja spôsobov ochrany zdravia a tým aj činnosť ich tvorcov. Proces ovplyvňovali ako určujúci faktor aj zdravotné nároky a potreby, ktoré mali pôvod v charaktere spoločenského života daného etnika v etapách vývoja a v jednotlivých spoločensko-ekonomických sústavách. Takto vypadal spôsob vytvárania nových druhov boja s chorobami, ktoré boli prvotne zamerané na vlastnú etnicko-sociálnu oblasť, ale vďaka ich originalite boli osvojované a využívané aj inde, čím sa určité hodnoty a výdobytky medicíny šírili v podstate do celej spoločnosti. Tento spôsob pohľadu na obsah dejín medicíny predstavuje novú podobu, z ktorej nakoniec vychádzajú ako osobitná vedecká oblasť- národné dejiny medicíny a zdravotníctva. (JUNAS 1985).

História medicíny na Slovensku s takto ozrejmenou existenciou národných špecifik však obsahovo súvisí do istej miery s vývojom v českých krajinách. Sledovanie konkrétne našich národných dejín umožní totiž dokonalejšie spoznať a pochopiť históriu národa.

Liečiteľstvo hralo samostatnú, ale za to dôležitú úlohu v histórii ľudí na Slovensku. Patrilo k významným súčasťam života. Jeho existenciu silno ovplyvňovali nepriaznivé ekonomické, politické ale aj kultúrno-spoločenské podmienky dlhodobého utláčania a bránenia v rozvoji spoločenského života, v akých ľudia v oblasti Slovenska žili viac ako desať storočí. Po rozpade Veľkej Moravy sa obyvatelia Slovenska dostali do poddanskej závislosti na feudálnom Uhorsku. Postupom času už neboli dostatočné príležitosti pre vývin národa, čo veľmi ovplyvnilo aj dejiny samotnej medicíny. Práve táto situácia

zapríčinila tvorbu niektorých špecifik v ich obsahu. Pre lepšie pochopenie všetkého čo reprezentuje slovenské dejiny medicíny je nevyhnutné aby sa tieto špecifiká vysvetlili. (JUNAS 1985).

Prostriedky ktoré sa dodnes využívajú smerujú k najstaršiemu pohanskému vnímaniu prírody. Ostávajú v tej istej pozícii, na ktorej sa vyskytovali už pred tisícok rokmi. Príkladom môže byť využívanie podobnostnej figúrky, ktorá sa využíva v mágii lásky. Práve toto môžeme pokladať za dôkaz húževnatosti pravekých predstáv, ktoré sa neustále držia medzi ľuďmi už tak dlho. (ČIŽMÁR 1946).

Vývoj medicíny na Slovensku v určitých obdobiach môže byť viac ovplyvňovaný na základe ekonomických, inokedy politicko-sociálnych a iných prvkov. Vychádzajúc z charakteru spôsobu života, a tým aj vplývajúc na prejavy boja o zdravie, ich smerodajným východiskom je však vždy ekonomická základňa. Preto je možné v delení dejín medicíny na Slovensku vymedziť viacero základných etáp vývoja. (JUNAS 1985).

1.1.3 Obdobie praveku a staroveku

V boji proti prírode a chorobám bola predtiedna spoločnosť nedokonale, ba až veľmi slabo vyzbrojená. Vzhľadom na chabé množstvo potrebných poznatkov boli aj prostriedky na výrobu nedostatočne vyvinuté. Napriek tomu, že v tomto súboji s prírodou bolo ľudské pokolenie slabo vyzbrojené, postupovalo spoločne v homogénnej, hospodársky a spoločensky pevne stmelenom kolektíve. A práve mágia mala takémuto kolektívu vytvárať akúsi ilúziu novej, priaznivejšej skutočnosti. Spoločnosť sa prostredníctvom rôznych magických úkonov snažila ovplyvňovať okolitý svet v presvedčení, že sa dostaví požadovaný výsledok. (MELICHERČÍK 1959).

Pre prvé etapy, čiže obdobie praveku a staroveku, je charakteristické liečiteľstvo, ktoré sa vyskytovalo na našom území už medzi prvými obyvateľmi žijúcimi v období paleolitu, kde sa nachádzalo v prírodnej i magicko-kultovej podobe. Jeho uplatňovanie a celkové rozvíjanie sa v podstate dialo neprestajne. Vďaka tomu v nasledujúcom období rýchlo sa upevňujúceho feudalizmu, ktorý bol pod vplyvom úspešne sa šíriaceho kresťanstva, nastúpila aj na našom území jeho nová jedinečná forma, známa ako kláštorne liečiteľstvo. Dialo sa to časovo súmerne s obdobím kedy na naše územie prichádzali prví univerzitne vzdelaní lekári.

Na základe zmien nájdených v kostrách, alebo na zvyškoch kostí, skúma archeológia a hlavne paleopatológia výskyt chorôb v už zaniknutých populáciách, čo umožňuje vytvorenie si konkrétnej predstavy zdravotného stavu, prípadne presného druhu ochorení, ktorými trpeli ľudia z dávnych dôb. Takto nadobudnuté nálezy, poskytnuté práve archeológiou, sú schopné predložiť možnosť k načrtnutiu nielen určitého obrazu o spôsobe života aký ľudia na našom území v období praveku a staroveku praktikovali, ale aj ich zdravotný stav. Tak sa dá pomocou paralel známych pomerov v iných kultúrnych oblastiach analyzovať aj konkrétna možnosť a veľkosť rozsahu aktívnej zdravotno-sociálnej činnosti jedinca, ktorý tu v tomto období žil. Dalo by sa teda povedať - jeho forma liečiteľstva. Vzhľadom na to, boli životné podmienky a životné prostredie, umožňujúce vykonávanie sprvu pudového a postupne aj vedomého zásahu nášho prapredka v boji s chorobami, určujúcim faktorom.

Pomerne veľké množstvo nálezov trepanačných otvorov na ľudských lebkách z pred 20 000 rokov v rôznych oblastiach Slovenska, sa môže považovať za dôkaz existencie praktikovania kultovo-magického liečiteľstva na našom území.

Analýza kultúr vyskytujúcich sa v oblasti Slovenska v neskoršom období z historicko-lekárskeho pohľadu, vzhľadom na zdravotný stav a liečiteľské zásahy ľudí toho obdobia, je umožnená na základe relatívne bohatých nálezov pohrebísk z viacerých lokalít Slovenska. Práve tie umožnili identifikáciu celkom častého výskytu zápalových chronických chorôb kostí a kĺbov, nádorov, ale aj zhojených zlomenín, ktoré boli v niektorých prípadoch bez známok posunutia úlomkov. To dokazuje liečiteľské schopnosti obyvateľstva danej doby a pravdepodobne už aj výskyt profesionálnych liečiteľov, ktorí zvládali základný úkon znehybňovania zlomenín.

Lepšie by sa zrejme dala zhodnotiť až keltská kultúra, ktorá sa vyskytovala na našom území. Čo sa týka Keltov a ich liečiteľstva, pravdepodobne zohrával veľmi podstatnú úlohu kult. Dalo sa to vyvodiť na základe nálezov obetných miest, ktoré sa našli v hojnom počte. V období zväčšeného výskytu zrejme nákazlivého ochorenia, kňazi, známi ako druidi, praktikovali rôzne obety. Často to boli zvieracie obety, hoci sa našli aj nálezy obety ľudskej, ktorá bola však len veľmi výnimočným úkazom. Napriek tomu, že sa u Keltov vyskytovali intenzívne kultovo-magické druhy liečiteľstva, nachádzalo sa tu aj praktikovanie liečiteľstva racionálneho. (JUNAS 1985).

1.1.4 Obdobie príchodu Slovanov (6.-10. storočie)

Zo svojich osídlení v okolí Visly, Dnepru a Dnestru sa začali na naše územie sťahovať slovanské kmene už začiatkom 6. storočia. Obsadili miesta, kde sa nachádzali ešte pozostatky predchádzajúcich obyvateľov iných kultúr. Následne v 7. storočí, na čele s kupcom Samom, bojovali proti Avarom, ktorých porazili a následne si vytvorili etnický útvar v podobe integrovaného kmeňového zväzu, ktorý je známy ako takzvaná Samova ríša. Postupom času sa aj u Slovanov začala budovať diferenciácia spoločnosti, na základe ktorej sa postupne vytváralo súkromné vlastníctvo a následne sa vyformoval feudálny systém. Jeho upevňovanie moci sa prejavovalo vznikom kniežatstiev. Tie sa na čele s moravským kniežaťom Mojmirom spojili do jednotného celku, známeho dodnes pod názvom Veľká Morava. Táto zjednotená forma pretrvala až do príchodu Maďarov, ktorí pre ňu znamenali definitívny koniec.

Charakteristické prejavy kultúry našich predkov sa objavujú aj v individuálnom prístupe k ochrane zdravia a liečeni rôznych chorôb. Archeologické nálezy a získané údaje z viacerých nájdených historických diel vtedajších autorov sa dajú pokladať za jediný vhodný materiál na skúmanie zdravotníctva v kultúre Slovanov, ktorý sa dá považovať za dôveryhodný. Slovanskí predkovia bojovali s ochoreniami najmä pomocou kultového myslenia ale aj schopnosťou pretvárania a empiricky založeného zdokonaľovania racionálneho prírodného liečiteľstva. Z pohľadu byzantského historika Prokopia, Slovania považovali smrť a aj choroby za výsledok vplyvu zlých síl. Napriek tomu si nevybudovali samostatný kult, oslavujúci špecifického boha zdravia a ani kult liečenia. Samotnú smrť v mytológii chápali ako bohyňu a pomenovali ju Morena.

Na rozdiel od iných kultúr, kde sa ujala pasívna forma obety, si Slovania vytvorili aktívny spôsob v ochrane zdravia a to v podobe okiadzania, zaklínania a dokonca aj užívania rôznych nápojov, ktoré sa najčastejšie pripravovali z rastlín s údajne čarovnou mocou. Tieto byliny však mali pravdepodobne účinok v rámci liečiteľstva na prírodnej báze. U nás, zväčša ženy, síce využívali určitý druh mágie, avšak primárny účinok sa čerpal z mocného pôsobenia samotnej prírody a jej zdrojov. V liečení sa u našich predkov často vyskytoval aj kult ohňa a vody. Na liečebné účely sa používali aj bohaté termálne a minerálne pramene. Dôkaz toho môžeme nájsť aj vo folklórnych prvkoch ako napríklad v povestiach o živej vode, ktoré sa zachovali dodnes.

Spôsob liečenia starých Slovanov v časoch integrácie ako štátnej, tak aj etnickej je pojímané ako jedinečná a pevná tradícia a aj napriek vplyvu nepriaznivých ekonomických

a sociálnych podmienok sa táto tradícia svojším spôsobom udržala v podstate až do dnešných dní. (JUNAS 1985).

1.1.5 Obdobie feudalizmu (11-15. storočie)

Je nutné túto etapu, kedy sa rozvíjala moc feudalizmu vyčleniť na základe nových prvkov, súvisiacich s medicínskym rozvojom. Rast medicínskeho poznania na Slovensku sa prejavuje v období osvietenstva, ktoré patrí práve do feudalistickej éry.

Maďari ovládali naše územie a to sa koncom 11. storočia stalo súčasťou Uhorska. Rozrástla sa moc pápeža a postupne sa objavilo pôsobenie mníšskych reholí. Feudálne Uhorsko sa v podobe žúp rozdelilo do menších územných celkov. V tom období kňazi a mnísi pôsobili v zdravotníckych úlohách, pretože neexistovala žiadna iná inštitúcia, ktorá by sa o zdravie ostatných starala. Vďaka tomu sa aj u nás kláštory považovali za primárne liečiteľské miesta. Takúto činnosť vykonávali mnohé rehole. Mnísi sa riadili vedomosťami tej doby a oporu hľadali v scholastike a dogmatických pravidlách. Všetci sa riadili klasickými poznatkami zo starého Grécka a Ríma a nebol prijateľný žiadny pokrok vo výskume. Avšak napriek všetkému sa v liečení kláštorného charakteru objavovali prvky ľudového spôsobu liečiteľstva, čo bolo spôsobené častým kontaktom medzi mníchmi a obyčajným ľudom. Ako posledný prejav kláštorného liečiteľstva sa dá považovať praktikovanie známych ľudových liečiteľov ako boli kňazi František Bulla, ktorý pochádzal z Turčianskej Mary a Fraňo Madva z Horného Ponitria. Ich pôsobenie malo veľký význam pre ochranu zdravia ľudí daného obdobia.

Už od 14. storočia rozrastajúce sa mestá a ich obyvatelia, ktorí poukazovali na jednanie mníchov, z ich pohľadu nezodpovedajúce pravému kresťanskému učeniu, boli jednou z hlavných príčin, prečo sa začali budovať mestské nemocnice. (JUNAS 1985).

1.1.6 Obdobie humanizmu a renesancie (16.- prvá polovica 17. storočia)

Medzi najširšou populáciou na našom území sa tradičné ľudové liečiteľstvo stále udržovalo aj v 16. storočí a dokonca aj oveľa neskôr. Bolo to zapríčinené neustálym nedostatkom lekárov a aj napriek faktu, že v oblastiach dnešného Slovenska už začali pôsobiť prví z nich, niektorí pochádzajúci priamo z tejto oblasti, ich počet bol neustále

malý a preto ľudová liečba prichádzala ako jediná možná voľba v snahe o ochranu zdravia širokých vrstiev.

Do foriem liečenia, ktoré sme už spomenuli je potrebné ešte zaradiť aj ďalší spôsob ochrany zdravia a tým je ranohojičstvo. Objavuje sa na našom území približne od 15. storočia a najväčšie rozšírenie je zaznamenané v nasledujúcom 16. storočí. Za jeho charakteristické metódy liečenia by sa dalo považovať vykonávanie chirurgických zákrokov a púšťanie žilou. Západná Európa túto špecifickú formu poznala už približne v 14. storočí. Základy malo v súvekej chirurgii a vďaka feudalistickému obdobiu, s cirkvou stojacou proti akémukoľvek zasahovaniu do ľudského tela, bolo chápané ako druh remesla. Povest' takzvaných ranohojičov nemala všeobecne pozitívny charakter. Väčšinou ich spoločnosť považovala za nebezpečnú okrajovú kultúru, ktorá sa na našom území objavila s cieľom škodiť v Uhorsku. V niektorých prípadoch sa objavoval aj názor, že ľudia venujúci sa ranohojičstvu prinášajú viac škody ako úžitku.

Aj domáci obyvatelia šestnásteho storočia sa postupne pokúšali venovať tomuto remeslu. Najčastejšie to boli kúpeľníci alebo holiči. Nachádzali sa tu takzvané ranohojičské veľcechy. Boli to zoskupenia liečiteľov v troch strediskách - v Levoči, Banskej Bystrici a Bratislave. Zriadili si vlastné ranohojičské školy so špecifickým spôsobom výučby. Do kategórie ľudí, ktorí liečili, týmto spôsobom v 17. storočí, sa na Slovensku zaradzovali najmä novokrstenci a habáni.

Aj napriek chladnému, niekedy pohrdavému postoju vtedajšej feudálnej spoločnosti, najmä šľachty, si ranohojiči udržali pozíciu medzi prostým ľudom. Ten ich vnímal s úctou, ktorá bola založená na ich dostupnosti v období nedostatku univerzitne študovaných lekárov. Ich potreba sa odzrkadlila aj v časoch rozšírených epidémií, kedy bolo bežné, že lekári neboli ochotní k pacientom chodiť zo strachu o ich vlastný život. Faktom však ostáva, že aj ranohojičstvo prevzalo základné poznatky z tradičného ľudového liečiteľstva, ktoré vďaka ich vlastnej praxi naberalo nové skúsenosti. Zohrávalo podstatnú úlohu v tomto období. A tým, že sa aj tu využívali prírodné zdroje, sa na Slovensku začala objavovať jedinečná forma liečenia, olejkárstvo, ktoré svoj rozmach zažilo koncom 17. a začiatkom 18. storočia. (JUNAS 1985).

1.1.7 Obdobie osvietenstva (2. ½ 17. storočia – 80.roky 18. storočia)

Ľudové liečiteľstvo, ktoré má základy v empirickej skúsenosti staroslovanských predkov, sa vďaka nedostatočnému rozvoju organizácie zdravotníctva zameraného na celý ľud a neustále malého počtu vzdelaných lekárov, tešilo veľkej popularite. Práve vtedy sa z neho zrodilo na našom území už spomínané olejkárstvo, ktoré sa tiež zaradzuje do dejín medicíny. Kde presne vznikol tento spôsob liečenia je nejasné. Pôvod sa pripisuje často jezuitom pôsobiacim v tom období v oblasti, kde ich priviedol Rudolf II., teda v Kláštore pod Znievom.

Hlavným zameraním tohto špecifického druhu lekárstva bolo vyrábanie olejov s liečivými účinkami a rôznych masťí či práškov, ktorých hlavnými ingredienciami boli dary z prírody. Jednalo sa najmä o rôzne byliny. Olejkárstvo bolo veľmi známe takmer po celej Európe a dokonca sa olejové liečivá predávali aj v Ázii.

Postupným rastom počtu univerzitne vzdelaných lekárov vo všetkých krajinách, sa však olejkárstvo pomaly vytrácalo a jeho meno prestávalo byť všeobecne známe. Priamo v jeho pravdepodobnom domove, oblasti Turca, sa tento druh liečiteľstva začal transformovať do nových druhov a to v podobe šafraníctva – predaj bylín a korenín, a hauzírstva – predaj drobností, ktorí sa dostal aj do Poľska a Ruska. (JUNAS 1985).

1.1.8 Národné obrozenie a kapitalizmus (18. storočie – 20. storočie)

Nedostatočné zabezpečenie lekárskej starostlivosti na našom území behom storočí stále pretrvávalo. Preto ľudové liečiteľstvo nahrádzalo aj v 18. storočí chýbajúcich vzdelaných lekárov a poskytovalo ochranu zdravia, ktorú ľudia potrebovali. Medzi liečiteľmi sa objavovali aj jedinci, ktorí svojim talentom a schopnosťami prevyšovali v tejto činnosti ostatných a tým si získali uznanie spoločnosti. Medzi takéto osoby patrili už spomínaní kňazi Bulla a Madava, ktorí sa podieľali na slovenskom národnobuditeľskom hnutí.

Po roku 1918, kedy prebehlo národné oslobodenie, sa začala nová éra vývoja lekárstva, ktorá bola výsledkom novej politickej a celkovo spoločenskej situácie v jednom štáte spolu s českým národom. Následná druhá svetová vojna, ktorá bola negatívnym ovplyvnením vývoja medicíny na našom území, bola nasledovaná Slovenským národným povstaním v roku 1944. (JUNAS 1985). Celé toto obdobie je charakteristické najmä tým,

že popularita tradičného spôsobu liečenia sa stále viac vytrácala, no v odľahlejších častiach krajiny stále pretrvávala.

1.1.9 Dnes

V dnešnej dobe sme svedkami znovunavrátania ľudí k nekonvenčným smerom medicíny. Medzi primárne dôvody, prečo je tomu tak môžeme zaradiť aj sklamanie z výsledkov činnosti vedeckej medicíny. Ľudské očakávania neboli dostatočne naplnené a preto skúšajú odlišné metódy. Ďalším z dôvodov je moderný trend, zameraný na zdravý životný štýl, odmietajúci lieky z laboratórií. Tieto zmeny v názore na iný ako vedecký druh medicíny sú zapríčinené aj súčasným stavom medicíny a prístupom samotných lekárov voči pacientom. Rizikom však ostáva skutočnosť, že pri využívaní služieb liečiteľov nevedeckého charakteru, je za neúspešnú liečbu zodpovedný liečený a taktiež celkové náklady súvisiace s liečbou ostávajú na neho samotného. (KŘÍŽOVÁ 2004).

K opísaniu dnešnej podoby a počínaniu si tradičnej medicíny sa mi páči úryvok z bakalárskej práce Vojtěcha Kračmara o tom, že vôbec nie je separovaná od modernej. Naopak, preberá z nej to, čo jej príde vhodné a dopĺňa tak vedomosti, ktoré sama pozná už mnohé roky. Je to jedna z foriem, ktorá koexistuje s moderným svetom. (KRAČMAR, 2011).

1.2 Predávanie tradície a spôsoby liečby

1.2.1 Slovo

Pri ovplyvňovaní prírody sa v liečiteľstve za veľmi podstatné považovalo aj pôsobenie slova. Prednesené slovo malo významnú úlohu v akejkol'vek podobe či už básne alebo piesne. Prvé známky umenia slova sa objavili už v predtriednej spoločnosti. Mali úzku spojitosť s mágiou, ktorá zohrávala veľmi podstatnú rolu v rodovo-kmeňovom spoločenskom usporiadaní. V ľudovej slovesnosti je charakter obradu podstatným rysom pre jej prvotné vývojové fázy.

K názoru, že vývoj ľudovej slovesnosti je v prvotných fázach spájaný najmä s hospodárskym spôsobom života tej doby, nás nasmerovalo skúmanie rôznych historických písomností, ktoré popisujú život našich predkov a taktiež štúdium folklóru kmeňov a zaostalých národov. Kolobeh života v roku bol opakujúcim sa dejom. Práve to

určovalo existenciu a spôsob fungovania spoločnosti ale taktiež aj potrebu umeleckého výrazu, ktorý bol neodlúčiteľnou súčasťou obradných aktov, ktoré vyjadrovali práve zložky vychádzajúce z nepretržitého ročného cyklu práce. Striedajúce sa ročné obdobia a tým meniace sa podmienky hospodárskej činnosti na ktorejkoľvek úrovni spoločnosti, či sa to týkalo lovu, chovu, zberu či celkového poľnohospodárstva, obsahovali veľké množstvo praktík a obradov magického charakteru, v ktorých ľudová slovesnosť zohrávala významnú úlohu.

Tvorba folklórneho charakteru je odrazom autorovho života, preto je logické, že časti tejto práce reflektujú zároveň aj všeobecné životné podmienky ľudí daného obdobia ako celku. Na základe faktu, že sa folklórna tvorba šírila ústne, je vylúčené, čo sa týka vzniku, zobrazovanie niektorých javov na podklade reminiscencií. Zariekania a zaklínania sa dajú považovať za najstaršie prejavy folklórnej tvorby v našej oblasti. Toto sa môže vyvodiť z mnohých paralel v materiáloch týkajúcich sa historického vývoja aj u iných národov. Nie je však vylúčené, že by niektoré z nich mohli byť výtvorom aj neskoršej doby, čo iste tak aj bolo. Rozdiel však je už zväčša len v žánri, spôsobe jeho využitia a v možnom doplnení jeho pôvodnej podoby. Dnes síce už pochopiteľne nepoznáme doslovné znenie a spôsob zaklínania a zariekania, ktoré sa praktikovalo v minulých storočiach, ale je isté, že dôkladné dodržiavanie každého úkonu v magickom akte, bolo podmienkou pre dosiahnutie požadovaného výsledku. Preto je možné predpokladať, že znenie zaklínacích formúl malo stálu a nezmenenú formu, ktorá sa udržiavala po mnoho rokov. Využívanie zaklínacích formúl sa vyskytovalo len u určitých jedincov, u ktorých sa tradovali z generácie na generáciu. (MELICHERČÍK 1959).

Dá sa povedať, že každý kto praktikoval liečiteľstvo, využíval pri liečení hovorené slovo. Bolo považované za veľmi mocné. Ľudia si ho nevymysleli sami. Rôzne kľatby a zaklínadlá využívali už v mladšom paleolite šamani a postupne ich zdokonaľovali kňazi v staroveku v Egypte, Sumerskom národe a Mezopotámii. Dokonca sa objavuje aj spojitost' s indiánskymi šamanmi. Tí však za ešte mocnejšiu variantu ako je odriekané slovo považovali spev. Týmto spôsobom sa spolu s pomocou omamných látok vedeli dostať do tranzu, potrebného pri vykonávaní ich práce. (MAREC 2011).

1.2.2 Zariekanie a zaklínanie

V tejto časti práce sa zameriame na samotné zariekania a zaklínania. Ak sa máme pozrieť na ich hlavnú úlohu, môžeme hovoriť o pôsobení hovoreného slova v praktikovaní jednotlivých magických obradov na prírodu. Tieto dva druhy ľudovej slovesnosti mali veľký význam pre hospodársku činnosť ľudí. Postupom času sa však ich účinok začal sústreďovať aj na ľudí ako takých. Obradná atmosféra, ktorá vznikala zo spôsobu, akým bolo zariekanie vyslovené a ako bolo používané, bola ovplyvnená rečovými zvláštnosťami, ktoré sa časom charakterizovali ako ich poeticky zvláštny no veľmi podstatný základ.

Zaklínanie a zariekavanie sa dá považovať za jeden z najstarších žánrov ústnej ľudovej slovesnosti. Ich výskyt je možné datovať už v prvotných predtriednych spoločnostiach. Ich podstatná hospodárska a celkovo aj spoločenská významnosť sa rozrastala v rodovo-kmeňovej spoločnosti, najmä čo sa týkalo oblasti poľnohospodárstva, lovu, chovu zvierat a prvotnej medicíny.

Vytvorenie rôznych foriem zaklínaní má súvis s prvou vierou ľudí v nadprirodzenú silu samotného slova a s presvedčením, že nie len magickými praktikami a obradmi, ale aj mocou slova a ľudskou rečou, špeciálne upravenou a vyjadrenou, sa dá ovplyvňovať príroda okolo nás a taktiež sa dá meniť aj priebeh udalostí či samotný život jedincov.

Tento druh magického vyjadrovania v kultúre, ktorá sa delí na rôzne triedy, získava sám charakteristické triedne rozdelenie. Materiály získané od viacerých národov staroveku dokazujú, že zaklínania a zariekania boli bohato používané v otrokárskej spoločnosti, kde ich praktikovali najmä kňazi pre udržanie vlastných spoločenských pozícií, v opaku k tým otrockým. Paradoxom však je, že celé storočia sa všelijaké podoby zariekavania vyskytovali ako medzi utláčanými, tak aj utlačovateľmi a navzájom sa tematicky dopĺňovali. Významné množstvo dôkazov a rozšírení zaklínaní sa podarilo uchovať u starovekých Rimanov a aj Grékov. Dokonca sám Homér spomína vo svojich dielach zariekavanie, ako spôsob liečenia chorôb. Cato zas vraj vyslovoval rôzne magické formulky pri náprave vyklbených končatín.

Vo všetkých slovanských spoločnostiach sa používali zaklínadla a zariekadla už veľmi dlhé roky a ich počiatky sa často spájali s prvotnými životnými podmienkami dávnych predkov, ako aj s prácou a spôsobom zachovania života. Rozvoj takýchto magických spôsobov reči súvisí so všetkou základnou prácou, ktorá bola akoby živou vodou pre ich vznik a postupný rozvoj. Primárnym zameraním zaklínania bola podpora v dosahovaní najlepšej úrody aká bola možná, taktiež v jej chránení pred škodou, pomoc

pri množení poľnohospodárskych zvierat, najmä dobytká a taktiež malo zabezpečiť zvýšenie úžitku z neho. V mnohých prípadoch predkovia využívali zariekanie a zaklínanie aj ako spôsoby, akým sa dajú odstrániť a liečiť choroby zvierat, ale aj ochorenia ľudí s pomocou využívania špecifických magických prostriedkov. Medzi spôsoby, akými sa zariekanie a zaklínanie dalo využiť, nesmieme zabudnúť zaradiť aj čarovanie spojené s láskou v najširšom zmysle slova. (MELICHERČÍK 1959).

Hneď ako si ľudia začali uvedomovať vplyv vyššej sily, ktorú charakterizovali ako božstvo, či už bolo dobré alebo zlé, začali ich prostredníctvom modlitieb žiadať o pomoc alebo ich práve modlitbou v podobe zariekania zaháňali. Osoby, ktoré sa dokázali kontaktovať s takouto mocnosťou boli najmä kňazi a preto boli známi aj ako počiatocní lekári. Tento fakt vysvetľuje, prečo sa v každom národe, už v období Hippokrata, chápalo lekárstvo ako schopnosť v rukách kňazov a teda nerozlučiteľné s náboženstvom. Takéto zariekanie bolo v pohanskej dobe využívané najmä ako účinný prostriedok k liečbe ochorení avšak okrem dobrého sa prostredníctvom nich dalo druhým aj uškodiť. (ČIŽMÁR 1946).

Pôvodné zariekanie a zaklínanie, ktoré sa spájalo s pohanskými kultmi sa v časoch feudalistickej spoločnosti a najmä vďaka rozšíreniu kresťanstva, výrazne zmenilo. Modlitba pochádzajúca z kresťanstva bola jedným z najmocnejších faktorov, ktoré ovplyvnili premenu ich formy a podstaty. Získaný materiál jasne dokazuje, aký mocný bol vplyv kresťanskej modlitby a ako dokázal pozmeniť prvotný charakter zariekaní a zaklínaní. (MELICHERČÍK 1959).

U liečiteľov z obdobia stredoveku boli veľmi populárne zaklínadlá v podobe veršov. Aj napriek tomu, že z literárneho pohľadu nie vždy mali dokonalú skladbu, boli praktické pre rýchlejšie zapamätanie a tým mali aj lepší efekt na celé blízke okolie. Ako príklad sa dá použiť zápis z procesu so ženou menom Eva Poliaková, ktorá pochádzala z oravského Žaškova. Žena bola súdená roku 1727 a nad chorou osobou prelievala olovo s voskom a takto zariekala:

„Pomahaj mi Buch otec, Buch syn, Buch Duch Svaty

Aby tato choroba od teba odišla

Aby nebývala v tvójich žilách, tvójich slichach

Pod onou horou jest tam studnička

Tam sa ty vylihaj, z tej studničky napijaj

Tomu telu pokoj daj

*Tam it' ty na tie pustie lazy
Tomuto kršteniemu telu pokoj daj.*“

Táto ukážka zreteľne vyjadruje často vyskytujúci sa znak, ktorý je odborne nazývaný magicko-náboženský synkretizmus. Viera v Boha bola skutočne silná medzi väčšinou liečiteľov a to bol dôvod, prečo sa na neho často vo svojich zariekaniach obracali pre pomoc. Hoci, nie len Boh bol ten, ku ktorému sa dovolávali o pomoc. Často to bola aj Panna Mária či Svätá Trojica. Okrem toho sa v zaklínaniach a zariekaniach vyskytovali aj mená rôznych archanjelov ako napríklad Gabriel, Michael a ďalší. Ak sa pri liečebných technikách využívala aj voda, často bol spomínaný aj Ján Krstiteľ. Každá z používaných zaklínacích formúl bola dôkazom toho, že liečitelia boli veľmi kvalitne znalí Písma. Schopnosť, ktorú ovládali pokladali za dar od samotného Boha a teda verili, že im táto schopnosť nebola daná len na základe vedomostí prevzatých od svojich predchodcov. (MAREC 2011).

Vďaka tomu, že zaklínanie sa vždy predvádzalo takmer potichu a nezrozumiteľne, v ruskom jazyku sa lekárovi tohto druhu dostalo pomenovania „*vrač*“, ktoré pochádza zo slovesa vrčať, teda mumlať. Mumlanie bolo sprevádzané liečiteľovými dotykmi chorého, najmä v miestach bolesti.

Z pohľadu Židov sa zariekacie umenie objavilo u Babylončanov a pôvodne pochádzalo od Šalamúna, ktorý bol považovaný za najmúdrejšieho z kráľov. Pôvod zariekaní je teda skutočne starobylý a je spoločný ako pre kresťanský, tak aj pohanský národ. Primárny obsah je u oboch podobný a rozdiel sa nachádza len v tom, že zatiaľ čo u kresťanov sa vyzývali o pomoc svätých a svätice, v pohanských náboženstvách išlo o démonov a rôzne božstvá. Zo všeobecného hľadiska je význam zariekania rovnaký takmer všade. Hlavnou úlohou je zneškodniť nemoc vďaka božej pomoci. Magická formulka by nemala žiadnu silu bez vymenovania Boha alebo niektorého zo svätcov. Zariekavanie je často charakteristické aj odrátavaním od čísla deväť až po nulu, ktorá sa nahrádza aj výrazom „žiadny“. Tým sa odpočítava postupný zánik každej choroby. (ČIŽMÁR 1946).

1.2.3 Liečenie , mágia a náboženstvo

Medzi mágiou, či už šlo o dobrú, ktorá mala pomáhať alebo záškodnú a cirkevnými sviatkami, považovanými za mocné, bola obrovská väzba. Do kategórie takýchto sviatkov sa zaradzovali najmä Vianoce, sv. Ján a Veľký piatok. Ako už bolo v tejto práci spomenuté, počas zariekavania sa vyvolávali aj rôzni svätci a svätice avšak Jozef Ludovít Holuby, známy slovenský etnograf a botanik, vysvetľoval, že pôvodne v zaklínadlách boli obsiahnutí pohanskí bohovia a démoni a kresťanstvo ich postupom času len obmenilo pre neho vhodnými osobnosťami, ktoré zodpovedali normám náboženstva.

Liečebný proces sa len v malom množstve prípadov úspešne podaril na prvýkrát. Zväčša boli nutné stretnutia tri a v náročných procesoch a ťažkých chorobách až deväť sedení. Preto je vhodné upozorniť na fakt, že magické číslo tri a všetky jeho násobky sú pôvodom veľmi staré symboly, využívané v čarovaní a podobných praktikách v Európe. Všetky rituály, obrady a postupy využívajúce tieto čísla sa dajú považovať za predkresťanské praktiky.

Čo sa týka vybavenia liečiteľov pomôckami, ktoré pri svojej činnosti využívali, môžeme tvrdiť, že bolo pomerne skromné. V najväčšom pomere sa využívala moc vody, prípadne bylín, dotyk a už spomínané mocné slovo. Ak svoju pozornosť upriamime na samotné praktiky, v tých sa vyskytovali väčšinou tie isté prvky:

- a. **Zariekanie** (incantatio) - zakladalo sa na viere v obrovskú moc slova, ktorej sa nedalo odolať a ktoré bolo súčasťou takmer všetkých úkonov. Obsahom zariekania bolo volanie o pomoc, ktoré bolo zahrnuté v celom hovorenom texte, na konci ktorého bol proces vyháňania choroby z pacientovho tela. Často sa takáto choroba posielala na miesto, odkiaľ nemohla nikomu ublížiť. Oproti zariekaniu malo zaklínanie oveľa agresívnejší charakter a často bola hľadaná pomoc u temných síl. Agresivita mala mať mocnejší vplyv na zahnanie nepriazne od chorého. U Kysučanov sa často vyskytovalo takzvané „začítovanie“. Jeho pointou bolo už spomínané odháňanie chorôb na základe úbytku čísiel. Ako sa čísla zmenšovali, tak malo aj z choroby v človeku ubúdať.

- b. **Voda** – považovala sa za najmocnejší liečivý prostriedok. Bola chápaná ako očistné médium. Nároky na jej kvalitu mali mnoho špeciálnych faktorov. Naberat' sa mala zo špeciálnych miest a v špecifickom množstve. V našej oblasti sa často vyskytovalo praktikovanie „zmyvaňa“, čiže spisovne, zmývanie. Jeho úlohou bolo odstránenie choroby ako z rituálneho hľadiska, tak aj skutočne. Dokonca aj psychotronici považujú vodu za dostatočne mocnú na zneškodnenie negatívnej energie. V tomto prípade ide o porobenie alebo kliatbu. Nie je však zničená nadobro. Preto starí liečitelia vyliievali takto znečistenú vodu tam, kde nemohla už nikomu škodiť. Každého samozrejme napadlo, že to môže byť cintorín avšak zaužívané boli aj rohy dvora. Z časového hľadiska sa najčastejšie praktikovalo zmývanie pri zapadajúcom slnku, na západnej strane pozemku. Tiež sa verilo, že voda vďaka magickému zaklínadlu získala moc liečiť, a tak sa tiež chorému dávala vypiť. Ďalším z možných použití vody je rituálne hádzanie žeravých uhlíkov počas vyslovovania „začítovania“. Takáto voda sa volala „liečená“ a mnohí ju považovali za najsilnejšiu formu.
- c. **Dotyk** - takzvané „sčeraňe“ alebo „stieraňe“ – ani jeden z liečebných postupov sa zrejme neobišiel bez stierania. Hralo významnú úlohu. Okrem už spomenutého zmývania vodou, pri ktorej sa dotyk tiež hojne využíval, aj klasický suchý dotyk bol veľmi často užívaný pri liečení. Najviac sa vyskytovalo stieranie sa opakom spodnej bielizne. Takto sa stierala tvár chorého pri „uroku“, čo je spisovne urieknutie. Liečenie sa praktikovalo dotýkaním postihnutých miest akoby sa snažili stierať chorobu preč z tela.
- d. **Okiadzanie** - „kadzyňe, okadzyňe“ – okiadzanie je charakteristický jav pre ochranu dobytká. Taktiež malo rituálny charakter. Dá sa považovať za určitú reminiscenciu na starodávne zápalne obete, vykonávané z rôznych dôvodov už v dobe kamennej. Najčastejšie sa vykonávalo pri prvom vyháňaní hospodárskych zvierat na pašu. To sa vykonávalo zvyčajne 24. apríla, presne na Juraja. Kysučania pri tom používali byliny, medzi ktorými nesmela chýbať takzvaná „uročnica“, teda bôľhoj. Okiadzanie sa používalo najmä pri ľaku, ktorý spôsoboval mnohé choroby. Na tento úkon sa používali ako základ horúce uhličky, do ktorých sa

pridávali podľa potreby rôzne „obetné dary“, buď v podobe sušených alebo čerstvo natrhaných bylín, srst' zvierat'a, vlasy alebo aj chlieb, ktoré sa spálili.

Ochranu prostredníctvom mágie bolo možné zabezpečiť aj z duchovného hľadiska a preto nebolo možné oddeliť racionálnu a iracionálnu podstatu liečiteľstva. Samotné pomenovania, ktoré osoby praktikujuce liečiteľstvo dostávali na Kysuciach ale aj v iných oblastiach, vyžarujú špecifickú moc. Medzi také patrili aj „*bohiňa, čarovnica, baba, bosorka*“. Na Kysuciach, konkrétne v goralskej oblasti, sa najčastejšie používalo slovo „*vružka*“, ktoré pochádzalo zo starého slova *vražiť*, v preklade, *čarovať*. Od toho je odvodené aj ruské slovo *vrač*, teda označenie lekára.

Faktom ostáva, že postupy liečenia a rôzne zvyky našich predkov sú základmi takzvanej modernej medicíny a jej postupov pri liečení. Zmena nastala primárne v tom, že z primitívnych praktík sa zmenili na praktiky založené na vedeckej báze. Ved' keď svoju pozornosť zameriame aj na lieky vyrábané proti rakovine. Aj v tých sa nachádzajú výťažky z bylín, známych u našich predkov už veľmi dávno. Pre náš výskum je podstatné zistenie, že mnohé z príkladov tohto charakteru sa dajú nájsť aj priamo na severných Kysuciach a ich tradičnom liečiteľstve, prípadne mágii. Ako konkrétny príklad sa môže spomenúť aj využívanie telesných tekutín v ľúbostnej mágii. Je dokázané, že feromóny, ktoré sú vylučované z ľudského organizmu majú účinok na iných ľuďoch. Z pokusov vzišlo zistenie že ak sa pri pôrode rodičkám poskytne partnerova prepotená košeľa, v ich organizme sa uvoľní počas pôrodu oxytocín, čo je hlavný pôrodný hormón. (MAREC 2011). Ľudová liečba svoje prostriedky v určitej dobe bola schopná odôvodniť, pretože mali buď priamy účinok na liečeného alebo účinkovali nepriamo vo forme sugescie. (ČIŽMÁR 1946).

Každý človek má rozličné mocnú schopnosť žehnať alebo zaklínať. Závisí to aj na tom, či sa zažehnávač narodil na Nový rok, Smrtnú alebo Novú nedeľu. Vtedy boli tieto osoby významne mocnejšie. (MATIEGKA in ČIŽMÁR 1946).

Je všeobecne zaužívaná znalosť faktu, že magické účinky sa vyskytujú aj na základe podobnosti, teda sympatie danej veci. Z toho vyplýva, že sympatická liečba súvisí s vierou, že existuje určitá spojitosť medzi postihnutou osobou a rôznymi druhmi prostriedkov, ktoré môžu pomôcť. Táto spojitosť má podobu určitého zväzku medzi daným človekom a liečivom. Práve z toho vyplýva aj jej názov.

Ako sme už spomínali, prvotnými liečiteľmi boli kňazi. Avšak v našej oblasti sa tejto činnosti venovali aj obyčajné ženy z prostého ľudu. U nich ľudia hľadali pomoc v prípade, ak verili, že ich ochorenie bolo spôsobené porobením od zlých bosoriek a teda im nemohol bežný lekár pomôcť. Preto sa tak rozšírila viera v moc bohýň, ktoré boli známe nie len na Slovensku. (ČIŽMÁR 1946).

1.2.4 Predávanie znalostí

Možno sa niektoré fakty o ľudovej medicíne a čarovaní zdajú nedôveryhodné a vytvárajú úsmev na podaktorých tvárach, no je nutné vedieť, že základ tohto všetkého sa nachádza v hĺbke niečoho zasluhujúceho si rešpekt. Obsahuje množstvo prírodných múdrostí, ktoré sa zbierali a predávali tisíce rokov medzi špecifickými jedincami v rôznych národoch. Výraz -špecifickí jedinci- sme použili preto, lebo šamanom, kňazkou či mudrcom alebo vedmou sa nestával hocikto. Je to výsledok dlhého učenia, zväčša od svojich pokrvných predkov. No objavili sa aj výnimky, kedy potomkovia liečiteľov neobjavili danú vlastnosť vo svojej podstate a nemali záujem o prevzatie znalostí, tak sa v niektorých prípadoch zaučali osoby mimo pokrvnej línie, ktorí však tento dar mali.

U kysuckých obyvateľov mávali ľudia s liečiteľskými schopnosťami prezývku najmä bosorky či bohyne a v mužskom podaní bosoráci. Na valašskom území, ktoré sa nachádza v oblasti Bielych Karpát, pochádza informácia, že ľudia bežne rozlišovali medzi dobrými bohyňami, schopnými liečiť a zlými, škodiacimi bosorkami. Obe však vykonávali činnosť všeobecne nazývanú „čarúvanie“. (MAREC 2011). Túto funkciu nebolo možné získať podplatením ani donútením. Táto vlastnosť musela proste v človeku byť. Práve to bol hlavný znak v kontinuite predávania vedomostí tohto charakteru z generácie na generáciu. Títo jedinci museli ovládať znalosti ohľadom prírody ako živej, tak aj neživej, čítať z hviezd a podobne, ale taktiež museli mať aj dostatočné podmienky a čas na to, aby objavovali podstatu, ktorá je zárukou ich skutočnej moci. Mudrci v staroveku, stredoveku dokonca aj v novoveku, ako boli napríklad šamani zo Sibíru, Evenkovia, Nanajci či Jakutovia, pravdepodobne museli poznať techniky, známe dnes pod názvom parapsychológia. Dnešná veda je voči nej pomerne skeptická avšak postupne sa jej vďaka takzvaným psychotronikom dostáva stále väčšej pozornosti. No napriek všetkému ostáva stále pomerne nejasná. ba priam niekedy až záhadná. Je normálne, že behom času nebolo

možné zachovať každý detail až dodnes. Veľa sa toho zmenilo, mnohé zabudlo a ďalšia časť bola nútená k transformácií na základe kresťanstva.

Liečiteľia, v našej oblasti, priam neochotne prezrádzali tajomstvá svojich postupov. Toto bol ten hlavný dôvod starostlivého vyberania si nasledovníka. Práve preto dlhú dobu neexistovali takmer žiadne zdokumentované správy v archívoch. Zmena nastala až v období 16.-18. storočia, kedy sa rozšírila činnosť cirkevnej inkvizície, ktorá za ten čas zodpovedala za obrovské množstvo vrážd, spáchaných na nevinných ľuďoch, najmä ženách. Tieto osoby boli často odsúdené na hranicu z dôvodu praktikovania liečiteľskej činnosti. Pri mučení sa často ľudia priznávali k takým skutkom ako obcovanie so Satanom, len aby ukončili trápenie a urýchlili smrť a pritom sa vyznali len v liečivých bylinách. Pre cirkev bolo poburujúce najmä zistenie, že dokonca aj niektorí bohatí občania popularizovali s liečiteľmi.

Koniec koncov je nutné poznamenať, že Kysucké liečiteľstvo už dlhé roky nebolo čisto ľudové, zachovávané z generácie na generáciu. Je totiž zrejmé, že práve vďaka inkvizičným procesom tieto prastaré praktiky, racionálne aj iracionálne boli ovplyvnené takzvanou medicínou univerzitnou, ktorá bola miešaná do praktík vzdelanejšími ľuďmi. Ďalším ovplyvňujúcim faktorom bola aj jasná podobnosť s praktikami kočovných Rómov. Môže to vyplývať z faktu, že aj oni boli kategóriou ľudí, vytláčaných na okraj spoločnosti a z toho dôvodu boli nútení spoliehať sa sami na seba a na svoje schopnosti. Nepochybne však časť poznatkov našich kysuckých liečiteľov pochádza z prvotných dôb Európy, odkedy dokázala zotrvať až dodnes. (MAREC 2011).

Ak by sme to mali zhrnúť, tak už vieme, že ľudia získavali vedomosti nie len od svojich predchodcov, ale využívali aj overené praktiky z iných prameňov. Toto môže byť logické vysvetlenie podobností v tradičnom ľudovom liečiteľstve medzi rôznymi krajinami a odlišnou dobou. (MATIEGKA in ČIŽMÁR 1946).

Mojím zámerom v tejto práci nie je ospevovať tradičný spôsob medicíny, ktorý sa prekrýva rúškom určitého tajomna a mágie, ale pokus o vysvetlenie, prečo vôbec došlo k vzniku takéhoto fenoménu a za akým účelom, ženy, ktoré liečiteľstvo praktikujú vlastne dobrovoľne a hlavne zadarmo dokážu pomáhať iným. A len ako doplňujúce informácie by som rada zistila, či existuje šanca udržania tejto formy uzdravovania medzi mladšími generáciami alebo či už skutočne zaniká jej podoba z minulých desaťročí.

2 PRAKTICKÁ ČASŤ

2.1 Metodológia výskumu

Časť, ktorá práve nasleduje, zahŕňa terénny výskum, vykonaný v obciach severných Kysúc. Pre priblíženie výskumného prostredia sa pokúsim o charakteristiku tejto oblasti. Jedná sa o časť regiónu hraničiacom s Českom zo západnej strany a zo severnej s Poľskom. Kysuce získali meno podľa rieky Kysuca, ktorá preteká oblasťou chránenou pohoriami Javorníky a Beskydy. Sú charakteristické hornatou, pomerne neúrodnou krajinou, vďaka čomu sa veľmi dlho udržovala chudoba medzi obyvateľmi. Z rozprávania Kysučanov jasne vyplýva, že bieda a z nej vyplývajúci alkoholizmus boli hlavnými príčinami zaostalosti tohto kraja oproti iným. Na druhej strane by sa dalo polemizovať, či alkoholizmus vznikol z chudoby alebo bola chudoba výsledkom alkoholizmu. Ľudia žili v dedinách a na kopaniciach a do mesta Čadca chodievali len v prípade núdze. Lekár bol spočiatku na celú oblasť len jeden a teda zväčša jeho služby využívali len v skutočne vážnych prípadoch. Bežnejšie bolo využitie vlastných znalostí bylín alebo schopností žien, ktoré sa „vyznali“ a žili v okolí. Postupom času sa sociálna situácia Kysúc zlepšovala, avšak naďalej nebola dostatočne rozvinutá natoľko, aby sa ľudové liečiteľstvo vytratilo nadobro. Miestni obyvatelia preto ešte aj dnes pokladajú v niektorých prípadoch za prijateľnejšiu variantu návštevu liečiteľiek, ako odborných lekárov.

2.1.1 Téma výskumu

Zväčšený záujem v spoločnosti o alternatívne spôsoby medicíny v ktorých vidím niektoré prvky praktík, ktoré si pamätám z detstva a taktiež môj osobný interest o túto tematiku, ma inšpirovali k tomu, aby som sa pokúsila prehĺbiť svoje znalosti o ľudovom liečiteľstve. Práve toto považujem za hlavný podnet, ktorý ma ovplyvnil pri výbere témy na bakalársku prácu s názvom: „Ľudové liečiteľstvo severných Kysúc. Význam a dnešná existencia.“

Cieľom mojej práce preto bude porozumieť fenoménu z uhlu pohľadu samotných osôb, ktoré praktikujú tento spôsob liečenia v oblasti severných Kysúc. Popri tom sa

pokúsim tiež objasniť metódu, akou získavajú znalosti tohto druhu a ako sa tieto znalosti môžu predávať ďalej. Bude ma zaujímať aj spôsob komunikácie s liečenými zo strany lečiacich. Ako doplnujúce dáta sa budem snažiť získať informácie ohľadne záujmu o liečiteľstvo medzi obyvateľmi miestnych obcí. Tie by mohli ukázať pravdepodobné budúce prežívanie vykonávania tejto formy medicíny.

Hlavnou časťou výskumu sú preto osobné rozhovory s liečiteľkami, ktoré praktikuju tradičné spôsoby medicíny. Práve tie pomôžu najlepšie pochopiť, ako daný fenomén chápu ony samé. Týmto spôsobom sa budem snažiť zistiť aj zaužívanú metódu, šírenia všetkých znalostí a poznatkov z praxe medzi jednotlivými generáciami a konkrétny štýl komunikácie, ktorý liečiteľky využívajú pri rozhovore so svojimi pacientmi.

Primárnym cieľom výskumnej časti v podobe dotazníka, ktorý má slúžiť ako doplnujúci zdroj informácií, bude získať prehľad o znalostiach ohľadom ľudového liečiteľstva medzi obyvateľmi severnej časti Kysúc. Ďalšou jeho úlohou je dozvedieť sa, či vôbec a aké spôsoby tradičnej liečby využívajú, a či osobne vedia o niekom, kto sa liečiteľstvom zaoberá. Taktiež sa pokúsim zistiť, aký veľký záujem o rozšírenie znalostí v liečiteľstve majú rôzne generácie Kysučanov.

Pre získanie odpovedí k môjmu projektu využijem kvalitatívny spôsob výskumu a to konkrétne pološtrukturované interview, ktoré považujem za najvhodnejšie pre zachytenie jednotlivých názorov a myšlienok informátoriek, s ktorými hodlám rozhovor uskutočniť. Na základe nich by mal byť výskum obohatený informáciami veľmi podstatnými pre utvorenie si predstavy o ľudovom liečiteľstve v danej oblasti.

Druhá časť, dotazník, je kvantitatívna výskumná metóda a pre všeobecný prehľad je vhodná kvôli objektivite a možnosti obsiahnutia väčšieho množstva respondentov.

V skratke, výskum zahrnutý v bakalárskej práci má za úlohu zistiť vývoj, existenciu a potencionálnu budúcnosť liečiteľských postupov na severných Kysuciach .

2.1.2 Výskumný problém, výskumné otázky

Pri výbere práce veľmi zapôsobil môj pôvod priamo zo skúmanej oblasti, ktorú považujem za nedostatočne historicky a kultúrne prebádanú. Zavážili aj osobné skúsenosti mojich známych, ktorí vnímajú výsledok liečby vykonávanej tradičnými liečiteľkami za skutočne účinný, ale aj stále viac rozšírená popularita alternatívnych/nekonvenčných spôsobov medicíny.

Výskumným problémom, na ktorý sa chcem zamerať bude, ako je už vyššie spomenuté, pochopenie samotného fenoménu ľudového liečiteľstva severnej časti Kysúc z jednej z možných perspektív. Hlavnou otázkou, ktorú sa pokúsím zodpovedať je teda to, ako vnímajú liečiteľstvo samotné liečiteľky pôsobiace v danej oblasti. Taktiež sa pokúsím zistiť, akým spôsobom sa šíri vedenie tohto typu a akú má podobu komunikácia s liečenými z pozície liečiteľiek.

Ako doplnujúcu časť práce som vybrala dotazník pýtajúci sa na všeobecné povedomie Kysučanov ohľadom tradičného liečiteľstva, či aj u nich v domácnostiach sa niektoré zo starých praktík stále udržujú a či sami niekedy mali záujem zistiť niečo viac ohľadom tejto tematiky.

2.1.3 Výskumná stratégia

Vzhľadom k téme mojej práce som si vybrala simultánne zmiešaný druh stratégie výskumu. Je charakterizovaný ako zmes kvalitatívneho a kvantitatívneho spôsobu, paradigmatu alebo techniky obsiahnutých v jednom skúmaní. Výhody tejto formy výskumu sú v tom, že sa dajú využiť rôzne prístupy získavania informácií a analytické postupy z oboch základných metód. Simultánna kombinácia je známa tým, že sa oba prístupy využívajú v rovnakom časovom období a k hodnoteniu a porovnávaniu ich výsledkov dochádza v závere celého výskumu.

Tento výskum nie je experimentálny z čoho vyplýva, že sa nebude uplatňovať zmena situácie, podmienok alebo skúseností jedincov. (HENDL 2005). Konopásek definuje kvalitatívny výskum ako výskum, pracujúci s dátami kvalitatívnym spôsobom. (KONOPÁSEK 1997). Cieľom tohto skúmania je vytvorenie nového porozumenia.

Kvalitatívna stratégia výskumu je charakteristická tým, že informácie budú získané vo veľkom množstve avšak len od malého počtu jedincov. Generalizácia výsledkov výskumu tohto typu nebude možná na celú populáciu a vďaka slabšej štandardizácii oproti kvantitatívnej časti výskumu bude mať kvalitatívny výskum pomerne nízku reliabilitu, avšak naopak, validita na základe voľnejšej formy otázok a odpovedí bude omnoho vyššia.

V kvalitatívnom výskume sa využíva indukčná logika, čo znamená, že začiatok výskumného procesu bude zahrňovať zber dát a následne na to bude prebiehať hľadanie pravidielností a významov v nich. (DISMAN 2002). Ďalším charakteristickým znakom kvalitatívneho výskumu je paralelný priebeh všetkých operácií. Zbierané dáta sa

v priebehu procesu skúmania analyzujú a interpretujú, z dôvodu čoho je možná modifikácia výskumných otázok. (HENDL 2005). Pomocou kvalitatívnej metódy sa pokúsím porozumieť, akým spôsobom chápu ľudové liečiteľstvo osoby, ktoré ho praktikujú a získať o ňom čo najdetailnejšie informácie, ktoré by nebolo pravdepodobne možné získať kvantitatívnou metódou. (STRAUSS, CORBINOVÁ 1999).

Prvá časť výskumu bude prebiehať formou pološtruktúrovaného interview, počas ktorého sa budem snažiť držať tvrdenia, že kvalitatívny výskumník nevytvára zo získaných informácií skladačku, ktorej konečnú podobu pozná, skôr konštruuje obraz, ktorý získava kontúry v priebehu zberu a poznávania jeho časti. Takýmto spôsobom sa získava podrobnejší náhľad na skúmaný jav. Nevýhodou kvalitatívneho výskumu však môže byť najmä časová náročnosť, a možnosť ovplyvnenia samotným výskumníkom. (HENDL 2005).

Pre získanie doplňujúceho všeobecného prehľadu ohľadne toho, aké povedomie majú obyvatelia Kysúc o ľudovom liečiteľstve som si vybrala dotazníkovú formu prieskumu. Tento spôsob sa mi zdal vhodný, pretože štatistické výsledky z dotazníka môžu ukázať z alternatívnych perspektív výsledky kvalitatívnej časti, a tým obohatiť celkové poznanie. (HENDL 2005). Konkrétne mám na mysli otázku zameranú na budúci vývoj liečiteľstva na severných Kysuciach. Kvantitatívny výskum v tejto podobe má štruktúrovaný priebeh a je charakteristický deduktívnymi postupmi. Snahou bude získať informácie od čo najväčšieho počtu respondentov, čo by z praktických dôvodov osobné rozhovory s jednotlivcami nemohli poskytnúť. Dotazník, ako spôsob kvantitatívneho výskumu, by mohol pomôcť k získaniu objektívneho a overiteľného názoru Kysučanov na danú tému. Tento názor sa v konečnom výsledku bude dať vyhodnotiť numerickým spôsobom. Prieskum založený na dotazníku umožňuje spracovávať informácie objektívne a s odstupom od fenoménu, ktorý je skúmaný. Vďaka tomu sa dá zabrániť subjektivite pri vyhodnocovaní údajov.

2.1.4 Technika zberu dát

Hlavná časť zberu dát bude prebiehať verbálnym spôsobom a to konkrétne v podobe už spomenutého pološtruktúrovaného interview s liečiteľkami pôsobiacimi v oblasti severných Kysúc. Rozhovory považujem v prípade môjho výskumu za najvýhodnejšiu techniku zberu dát, pretože týmto spôsobom budem môcť získať

najpodstatnejšie informácie pre zodpovedanie určených otázok, týkajúcich sa chápania liečiteľstva z pohľadu osôb, ktoré ho praktikuju a taktiež pre zistenie, akým spôsobom sa vedomosti tohto liečenia šíria a vďaka osobnému rozhovoru priamo z liečiteľkami aj spôsob ktorý využívajú pri komunikácii s liečenými. Celé interview sa bude opierať o tematické okruhy otázok, ktoré budú rozvíjané pomocou doplňujúcich otázok vyplývajúcich zo situácie a odpovedí informátoriek. (HENDL 2005). Na základe toho sa budem môcť dostať do väčšej hĺbky, čo môže výpoveď obohatiť o nové, detailnejšie informácie, ktoré môžu prispieť k zodpovedaniu skúmaného problému. Spomínaný okruh otázok sa bude týkať napríklad vnímania liečiteľstva v detstve liečiteľiek, dôvodu prečo sa začali liečiteľstvu venovať, veku, kedy sa mu začali venovať, spôsobu akým získavali toto vedenie, ako vnímajú liečenie dnes, spôsob akým predávajú vedenie ďalej ony samé, akým spôsobom prichádzajú do kontaktu s liečenými, ako s nimi komunikujú a akým spôsobom sa im snažia pomôcť respektíve aké konkrétne praktiky využívajú.

Rozhovory by mali mať trvanie približne 90 minút. Prostredie v ktorom budú prebiehať som si zvolila domácnosti informátoriek, pre navodenie pocitu väčšej istoty a uvoľnenia atmosféry, z ktorej bude vyplývať ich otvorenejšia odpoveď. Celé interview bude zaznamenávané na nahrávacie zariadenie a taktiež si budem robiť stručné zápisky do notesu, ktoré môžu obohatiť prácu. Zapisovanie poznámok do notesa má doplňujúcu úlohu a preto aj z praktického hľadiska nie je vhodné zaznamenávať takýmto spôsobom celý rozhovor. (POHUNEK, VOTRUBA, JANEČEK 2014). Tieto poznámky budú zamerané hlavne na neverbálnu komunikáciu informátoriek.

Doplňujúca časť výskumu v podobe anonymného dotazníka bude vyplňovaná respondentmi pochádzajúcimi priamo zo skúmanej oblasti. Tento dotazník bude možné vyplniť elektronicky ale aj v klasickej, vytlačenej forme. Vďaka elektronickej podobe môžu odpovedať aj obyvatelia Kysúc, ktorých by nebolo možno zastihnúť osobne a tým sa rozšíri množstvo ľudí, ktorí by boli ochotní dotazník vyplniť.

Zo sociodemografických poznávacích znakov som určila výber z piatich vekových kategórií a pohlavie. Vek respondenta mi pomôže ukázať aký široký je záujem o daný fenomén v každej z generácií, a pohlavie pomôže zistiť, či sa väčší záujem naďalej udržuje skôr medzi ženským pohlavím. Práve toto bude hlavný ukazovateľ vo vyhodnocovaní odpovedí. V ďalšej časti sa snažím prostredníctvom otázok dozvedieť všeobecnú znalosť opýtaného ohľadom liečiteľstva na Kysuciach a osobnú skúsenosť s týmto fenoménom. Záver dotazníka sa pokúša ozrejmiť názor na možnosť budúcej existencie a šírenia liečiteľstva.

Ako autorka vytvoreného dotazníka som sa snažila otázky položiť v jasnej a zrozumiteľnej podobe tak, aby im porozumeli bez akýchkoľvek ťažkostí všetky generácie. Celý dotazník má formu 13 uzatvorených otázok s možnosťou výberu z odpovedí A a B. V každej z nich je možná odpoveď vždy len jedna z uvedených. Dve z otázok súvisia s predchádzajúcou, čo znamená, že tieto dve otázky nie sú povinné a respondent, ktorý odpovie na tú predošlú záporne, nemusí zaznačiť odpoveď v tej nasledujúcej.

Všetky otázky budú smerovať k dosiahnutiu zodpovedania vopred určených výskumných otázok. Pred vyplnením budú samozrejme všetci respondenti oboznámení s celkovým zámerom práce a postupom pri výbere odpovedí v dotazníku. Po rozdani dotazníka budú mať dostatočný čas na pozorné prečítanie a výber odpovede.

2.1.5 Výber vzoriek a prostredie výskumu

Pri konštruovaní vzorky osôb, s ktorými budem robiť rozhovory, vychádzam z osobnej skúsenosti a znalosti regiónu. Výber vzorky je účelový, čo znamená, že je založený na výskumníkovom úsudku o tom, čo by malo byť pozorované a o tom, čo je možné pozorovať. (DISMAN 2002). Pri účelovej voľbe sa vyberajú prípady, ktoré splňujú určité kritéria. Pre výber informátoriek vhodných k môjmu výskumu som sledovala či sú vyberané osoby: 1. liečiteľky, praktikujuce liečiteľstvo zadarmo 2. pochádzajú z oblasti severných Kysúc. Na základe výberu som predbežne identifikovala v danej oblasti 3 ženy venujúce sa tomuto druhu liečiteľstva, za podmienok, ktoré som si vopred určila. Ich vek sa pohybuje od 60 do 89 rokov. K identifikácii mi okrem osobnej skúsenosti a znalosti regiónu pomohli aj vlastné sociálne siete v podobe takzvaných „gatekeepers“, ktorí mi pomohli sprostredkovať stretnutie s informátorkami. (NOVOTNÁ 2009/2010). Pri konštrukcii vzorky považujem za nutné brať do úvahy aj ochotu podstúpiť rozhovor zo strany samotných liečiteľiek. Homogénny výber čisto ženského pohlavia sa zakladá na vopred získaných informáciách, že ľudový spôsob liečenia ovládajú na území severných Kysúc len ženy.

Vzorka respondentov pre vyplnenie dotazníka bude vyberaná hlavne na základe pôvodu a trvalého bydliska v severných Kysuciach. Ďalším podstatným faktorom bude aj vek, pretože sa pokúsím získať všetky vekové kategórie určené v dotazníku v čo najpočetnejšom množstve. Pre dostatok respondentov som sa rozhodla zapojiť Základnú

školu sv. Andreja Svorada a Benedikta v obci Skalité, Strednú odbornú školu obchodu a služieb v meste Čadca, dom dôchodcov v obci Čierne. Dostatočné množstvo dát zabezpečím návštevou viacerých obcí nachádzajúcich sa v oblasti severných Kysúc. Toto rozhodnutie sa mi zdá vhodné aj kvôli faktu, ktorým je, že zameraním môjho výskumu je celá oblasť severných Kysúc a nie len jedna obec.

2.1.6 Analytické postupy

Po skončení rozhovorov s liečiteľkami, bude prebiehať doslovná transkripcia audio nahrávok a ich úprava vzhľadom na štylistiku. Pokúsim sa taktiež využiť aj doslovné citácie, ak to bude možné, vzhľadom na predpoklad, že niektorá z liečiteľiek bude využívať aj miestne nárečie. Pokračovať budem analýzou získaných informácií pomocou metódy kódovania, ktoré bude prebiehať v podobe segmentácie časti výpovedí z rozhovorov, následné priradzovanie kódov a hľadanie vzťahov medzi nimi a na základe toho vytváranie kategórií. (HENDL 2005). Avšak v kvalitatívnom výskume by mala prebiehať analýza dát počas celého procesu výskumu. (SILVERMAN 2005). Podľa Konopáska, je umením interpretácie v kvalitatívnom výskume prečítanie dát novým, presvedčivým a sociologicky (psychologicky, antropologicky...) relevantným spôsobom. (KONOPÁSEK 1997). K tomuto sa pokúsim dopracovať aj za pomoci pasportizácie interview. Počas rozhovorov budem zaznamenávať aj krátke zápisky, ktoré by som rada použila pri spracovaní audio nahrávky. Ich využitie bude v podobe zakomponovania do rozhovoru ako doplňujúci komentár transkripcie. Tieto zápisky sa budú sústreďovať na samotné prostredie v ktorom sa interview bude odohrávať, na správanie, reakcie a celkovú neverbálnu komunikáciu informátoriek, ktoré považujem za podstatné v doplnení kontextu.

Po vyzbieraní všetkých vyplnených dotazníkov príde na rad ich štatistické vyhodnocovanie, ktoré bude prebiehať v programe Microsoft Excel. Každá z otázok bude postupne spracovaná a rozdelená na základe vekovej kategórie a odpovede ÁNO/ NIE. Výsledky budú zaznamenávané numericky aj percentuálne. Po celkovom roztriedení odpovedí a zaznamenaní do prehľadnej tabuľky sa postupne každá z odpovedí bude znázorňovať aj graficky. Grafy znázorňujúce výsledky výskumu sa nachádzajú v prílohe.

2.1.7 Hodnotenie kvality výskumu

Kvalitatívny výskum je charakteristický získaním veľkého množstva informácií o malom vzorku jedincov. Preto sa zistené dáta nedajú zovšeobecniť na celú spoločnosť, tak ako je tomu v prípade kvantitatívnej metódy. Dá sa inak povedať, že výskumná časť, zameraná na rozhovory má nízku reliabilitu a vysokú validitu oproti dotazníku.. Vo svojej práci Lincoln a Guba (LINCOLN A GUBA in HENDL 2005) tvrdia, že výskum má riešiť štyri problémy. Dôveryhodnosť, prenositeľnosť, hodnovernosť a potvrditeľnosť. Dôveryhodnosť je zameraná na zhodnotenie dostatočne dlhého času štúdie a konzultácie z osobami, ktoré nie sú súčasťou výskumu. Prenositeľnosť sa týka zovšeobeciteľnosti výskumu. To znamená, že je možná využiteľnosť získaných dát v podobnom výskume. Potvrditeľnosť je analógiou objektivity samotnej štúdie. (HENDL 2005). Hodnotenie kvality výskumu si vyžaduje revíziu, ktorú bude vykonávať vedúci bakalárskej práce alebo oponent. Táto revízia sa týka hodnovernosti a potvrditeľnosti práce.

Na validitu výskumu vplyvajú tri možné riziká – reaktivita, skreslenie zo strany výskumníka a skreslenie zo strany účastníkov výskumu. (HENDL 2005). Skreslenie zo strany informátoriek sa môže prejaviť rôznymi spôsobmi, z toho dôvodu sa budem snažiť vytvárať príjemnú atmosféru počas každého rozhovoru. Z mojej strany, teda z pozície výskumníka, sa pokúsim skresleniu zabrániť pomocou vlastnej reflexivity.

2.1.8 Etické otázky spoločenskovedného výskumu

Celý výskum bude prebiehať v súlade so zásadami etiky. Každý z rozhovorov bude podložený informovaným súhlasom, s ktorým budú oboznámené všetky informátorky pred začiatkom rozhovorov a bude zaznamenaný na audio nahrávke. Taktiež bude každá z nich na začiatku informovaná ohľadom zamerania výskumu a ďalšom využití nimi poskytnutých informácií. Informátorky budú mať možnosť odstúpiť a odmietnuť rozhovor z akéhokoľvek, pre nich podstatného dôvodu, čo budem akceptovať. Je samozrejmé, že sa budem snažiť udržať identitu poskytovateľiek informácií v čo najväčšej anonymite vzhľadom na to, že boli identifikované len tri osoby z oblasti horných Kysúc a predpokladám, že dané ženy sú všeobecne známe medzi obyvateľmi miestnych obcí. Z toho dôvodu nebudem menovať ani obec pôvodu žien. Úroveň anonymity sa bude odvíjať na základe získaných informácií a potreby udržania anonymity. Preto sa

stotožňujem s ich pomenovaním počas celého výskumu ako „informátorky“ alebo „liečiteľky“ a nebudem pri interpretácii dát špecifikovať tieto ženy podľa žiadnej sociodemografickej kategórie.

Anonymita respondentov, ktorí vyplnili dotazníky bude zachovaná aj tým, že síce sú určené inštitúcie odkiaľ som časť zdrojov čerpala neudávam nikde ich počet ani triedu v prípade škôl. Všetkým poskytovateľom akýchkoľvek dát bude vysvetlené, že dané informácie budú využívané v súlade so zákonom č. 104/2005 Sb., o ochrane osobných údajov.

Počas výskumu sa budem samozrejme snažiť byť ohľaduplná, taktná a nevtieravá. Musím mať na vedomí, že práca s ľuďmi vyžaduje takéto chovanie, najmä s osobami, pre ktorých je táto daná citlivá. Je jasné, že za rušivý element sa môže považovať aj nahrávacie zariadenie a preto bez súhlasu informátorky nebude žiadne nahrávanie prebiehať. (POHUNEK, VOTRUBA, JANEČEK 2014).

2.2 Výsledky výskumu

2.2.1 Interview

Napriek tomu, že som v metodologickej časti spomínala tri vopred identifikované ženy, ktoré sa venujú tradičnému ľudovému liečiteľstvu zadarmo, musím bohužiaľ konštatovať, že jednu z informátoriek nebolo možné zastihnúť. Táto situácia nastala najmä vďaka rodinným príbuzným, ktorí ju nechceli zaťažovať v čase, keď pani bola chorá vzhľadom na jej vysoký vek. Preto sa so želaním skorého uzdravenia výskum presunul k ďalšej z ochotných informátoriek.

Po dôkladnej príprave všetkého potrebného k priebehu rozhovoru, som sa konečne vybrala za informátorkou. Bola veľmi ochotná a počas rozhovoru milá a ústretová. O pár dni na to, som navštívila ja druhú pani, taktiež ochotnú a otvorenú konverzácií, ktorá ma privítala v miestnosti, podľa vybavenia v kuchyni. V domácnostiach oboch žien bolo jasne rozpoznateľné, že sú silno veriace kresťanky. Zavesený kríž a obrazy stvárňujúce svätých boli v každej miestnosti. Ženy žili samé, avšak v blízkom okolí sa nachádzali domy ich príbuzných.

Rozhovory s informátorkami prebehli bezproblémovo vo veľmi príjemnej atmosfére. Z úvodných otázok ohľadom ich života v detstve sa odpovede zhodli v tom, že na Kysuciach bol život pomerne ťažký, pretože bolo málo práce. Muži často pracovali na

železnici, kde budovali nové trate v miestnych obciach, vedúcich až do Čadce a ženy zväčša nepracovali inak ako doma okolo vlastného statku a na roli. Bolo bežné, že aj napriek veľkej chudobe bolo detí v rodinách viac než dosť. Čo sa týka vzdelania, ani jedna z nich nenavštevovala pravidelne základnú školu. „*Len staršia sestra chodila z nás do školy. Ja len tak niekedy lebo som musela doma baviť mladšie deti a starať sa o zvieratá. Niekedy som chodila aj do Tešína maslo na jarmok predávať...*“ (informátorka č. 1, 26.02 2015).

Ako som už vyššie v texte spomínala, hlavným zameraním práce je zistiť názor na liečiteľstvo z perspektívy samotných žien, ktoré ho praktikujú. Na otázky typu ako ho vnímali v detstve a ako ho vnímajú teraz mi informátorka č. 1 odpovedala takto: „... *kedysi sa viacej čarovalo a také všeličo sa robilo. Teraz to už menej. Ale aj dnes ku mne chodia takí porobení. Ako aj minule, to ten spoza štreky. To tie baby zbierajú akési byliny a miešajú to. A to ti žiaden doktor nepomože. Ale dnes už tak menej robím. Dnes keď ľudom pomôžeš sú nevďační. Všeličo sa potom povrávi. Ale však ja nečarujem. Ja len chcem pomôcť niekomu, kto je chorý a nikomu zle. Však to nás rodičia učili že to je hriech pomyslieť nech sa niekomu zle robí a nie ešte mu aj zle robiť! A ja to ani neviem. Nič neviem hentaké...Lud'om by som ani zle robiť nechcela, keď je život tak ťažký...*“ (26.02. 2015). Na tvári informátorky som zreteľne videla zachmúrený výraz, keď rozprávala o nevďačnosti niektorých ľudí. Preto som sa opýtala: „...*aj k vám sa niekto zachoval týmto spôsobom, potom čo ste mu pomohli?*“ Ona: „...*nikto mi nenadával do čarodejníc alebo tak, len jeden taký potom raz povedal kňazovi a ten hovoril, že za také pôjde, ten, kto to robí do pekla. Ale veď ja nič zlé nerobím. Len chcem pomôcť, keď niekto potrebuje...*“

Reakcia informátorky č. 2 na tieto otázky bola: „...*ja som to ako malá moc nevnímala. Moja babka vedela liečiť a keď zomrela, toto potom zdedila mama. Nikdy som sa nezaujímal o také veci. Ono to prišlo samo keď ma zrazu ruka začala bolieť a nešlo mi ňou hýbať. Štrnásť dní mi len puchla a pani doktorka nevedela, že prečo. Len mi niekto v hlave diktoval čo sa mám modliť a ruka do rána bola zdravá. Nevedela som čo to má znamenať. Najskôr som sa aj bála, ale teraz už viem, že to by nebeský Otec hovorí, čo mám robiť, že komu mám pomáhať a komu nie...*“ (29.02 2015).

Z rozprávania informátorky č. 1 bolo jasné, že liečenie chápala odjakživa ako spôsob pomoci iným, ktorý bol bežnejší ako študovaní lekári. Keď som sa opýtala, či pozná viac takých osôb ako je ona, odpovedala, že áno avšak nezmienila žiadne meno alebo ak aj áno, o každej jednej osobe povedala: „...*ona to len tak doma. Ale už to nerobí...*“ (26.02. 2015). Informátorka č. 2 jasne vyjadrila: „...*niekeho takého nepoznám osobne, len z počutia. Aj keď*

u mňa bola jedna, taká mladá, že to aj ona chce robiť. Ale to musí človek mať do daru a nie sa tomu len tak naučiť..“(29.02. 2015).

Odpoveď na otázku, ako sa táto schopnosť alebo dar, posúvajú ďalej sa viac menej obe zhodli v tom, že je to generačné. Informátorka č. 1: *„... Babka to vedela od nejakej Polky, ktorá jej povedala, že je už stará a že ak babka môže pomôcť iným, nech pomôže. No a babka všetko potom povedala mame. Aj moja jedna sestra to vie, ale neviem či to ešte robí. Druhá to robiť nechcela. Ale ja len pomáham, nečarujem. Ved' načo by som komu zle robila. A ešte k tom za peniaze!...“(26.02. 2015).* Informátorka č. 2: *„Moja babka to vedela od svojej mamy, ale ona vedela pomáhať zvieratám dotykom. Potom to vedela aj moja mama. U každej z nás to ale prišlo po niečom zlom. Ako mne tá ruka. (29.02 2015).* V predávaní ďalším generáciám sa zhodli obe v tvrdení, že to nemôže robiť každý a ich deti to nevedia alebo nechcú. *„Mne to nikto nepovedal, nebolo treba. Mne to hovorí Boh, aj teraz mi hovorí, juj!...“(informátorka č. 2, 29.02 2015).* Neistú nádej vidia vo vnukoch. *„A načo by som ich to teraz aj učila kým vládzem?“(informátorka č. 1, 26.02. 2015).* Zo všeobecného hľadiska ohľadom celej mladej generácie a budúcnosti ich schopnosti však nevedeli odpovedať. Zaujímavé však je, že obidve ženy sa zhodli v tvrdení, že kedysi bolo veselšie a že mladí boli vtedy takí kolektívnejší. Teraz sú moc uzatvorení. V k predávaní poznatkov tohto charakteru u prvej z informátoriek došlo prostredníctvom ústneho podania. Druhá, ako sa vyjadrila, vie čo má robiť na základe hlasu, ktorý je údajne samotným Bohom.

Jedna s informátoriek sa priznala, že ona si vedie záznamy o každom, komu pomohla, no jej predchodkyne nič také nerobili. Do týchto záznamov som mala možnosť nahliadnuť a musím poznamenať, že ich nebolo málo. Pri každom zázname bol dátum, meno liečeného, čo konkrétne sa liečilo a koho prosila liečiteľka zo svätých o pomoc. Avšak zaznamenať to na fotoaparát som nemala dovolené, takže vizuálnu ukážku sa mi nepodarilo získať.

Ako už vyjadrila v odpovedi vyššie jedna z liečiteľiek, prijímanie peňazí za pomoc, ktorú poskytujú im príde neprijateľné a teda neliečia pre komerčný účel, ale z dôvodu akéhosi poslania. Informátorka č. 1 ešte dodala: *„ ... ja som rada keď môžem niekomu pomôcť a keď niekomu pomôžem, nechcem od niekeho nič...“(26.02 2015).*

Postupne sa rozhovor dostával ku spôsobu komunikácie s liečenými. Jednoznačná odpoveď od oboch ukázala jasne, že priamy kontakt s chorým je nutný. Obe potrebujú poznať jeho meno a návšteva u liečiteľky musí byť dobrovoľná. Informátorka č. 1 sa vyjadrila takto o jednom z jej pacientov, ktorý sa hanbil prísť k nej: *„ ...Však čo budem*

s ním robiť, keď nechce ísť?“ (26.02. 2015). V oboch prípadoch došlo k zhode v množstve stretnutí liečiteľa s liečeným. V menej závažných prípadoch stačí jedno a v ťažších tri sedenia. Toto magické číslo tri bolo spomínané už v teoretickej časti a vyskytuje sa aj v počte nádychov dymu pri okiadaní, ktoré popísala jedna z informátoriek. Propagácia ich činnosti prebieha prostredníctvom ľudí, ktorí ich poznajú a boli tiež u nej liečení. Takto sa ústnou formou rozširuje okruh pacientov z blízkeho okolia. Niekedy sa však stáva, že prídu za pomocou aj ľudia z opačného konca Slovenska, čo je zapríčinené tým, že ich príbuzní, alebo známi žijú v blízkosti týchto žien a veria, že práve ony dokážu pomôcť.

Ako informátorka č. 1, tak aj č. 2 využívajú pri svojej práci najmä vodu a obe vyzývajú o pomoc Boha a Ježiša Krista. Je to pomerne logické v oblasti severných Kysúc, pretože ako som spomínala v teoretickej časti, každé zo zariekavaní v prostredí, kde malo kresťanstvo veľkú moc, sa pozmenilo tak aby mu vyhovovalo a teda sa doplnili božské osoby, prípadne anjeli, ktorých často v prosbách o pomoc využívala informátorka č.2. Obe ženy praktikovali zmývanie a okiadzanie. A zatiaľ čo informátorka č. 2 skutočne využívala čisto moc vody a komunikácie s Bohom, informátorka č. 1 priznala, že robievala aj rôzne mastičky na prírodnej báze: „*aj maste som si pripravovala. To dáš rozpustiť maslo a do toho dáš bylinky. To potom scediš a keď to stuhne je masť už hotová...*“ (26.02 2015). Ako príklad zakomponovania božskej osoby do formulky zariekavania môžem využiť úryvok, ktorý mi poskytla informátorka č. 1, za čo som jej skutočne vďačná, pretože je všeobecne známe v tejto oblasti, že vyslovovanie týchto viet prebieha zväčša potichu, ba priam až mrmlaním a teda ani sám liečený nerozumie slovám, ktoré vychádzajú z úst liečiteľky:

*„Vitaj, zavitaj vodička čistá, bystrá,
Ktorá si umývala rany Ježiša Krista,
Obmi MENO LIEČENÉHO z odstupkov,
prestupkov, zo všetkých zlých vecí“.*

Liečiteľky taktiež spomínali aj „*ľak*“, teda zľaknutie, ktoré je uvedené aj v teoretickom spracovaní: „*...to ten ľak ti chodí po človeku desať dní. Blúdi po žilách kým si nenájde miesto, kde bude škodiť...*“ (informátorka č. 1, 26.02. 2015). Takto žena začala rozprávať o jednom z mnohých príkladov ako liečila zľaknutú ženu. Pokračovala: „*... to musíš škuty odstrihnúť tomu koho sa zľakla a tak ju potom okiadzať. Musí sa trikrát nadýchnuť a potom jej ešte vody daj napiť, nech ľak odíde...*“

Čo sa týka špecifických zvykov a postupov pri zbieraní ingrediencií do rôznych masť, dozvedela som sa, že ich nie je málo a je nutné ich striktne dodržiavať pre dosiahnutie želaného účinku. *„To vieš, to treba naberať čistú vodu z potoka tak, aby ťa nikto nevidel. Inak by si musela vodu vyliat' a isť zas. Ja mám výhodu, že mi tečie v záhrade tak zbehnem dolu, a naberiem tam i tam, tak ako treba. Aj bylinky chodím tam hore, do toho.. však vieš... a to treba len mladé bylinky...“* (informátorka č. 1, 26.02 2015). Pre ujasnenie, nevedela som. Z takýchto vyjadrení v štýle „, však vieš, no veď poznáš“, som si vyvodila, že liečiteľky schválne nejasne opisovali presné lokality a spôsoby ich techník pri výrobe presne tak, ako to opisuje teoretická časť tejto práce.

Rozhovor s informátorkou č. 1, tak, ako aj s informátorkou č. 2 potvrdil tvrdenia z teoretickej časti, že život na Kysuciach bol ťažký a ľudia museli robiť čo bolo v ich silách aby prežili. v miestnom živote bolo bežné, že ľudia obrábali svoje role, ktoré boli plné kamenia a z toho dôvodu bola práca na nich namáhavejšia. Preto bolo potrebné, aby deti pomáhali skôr pri práci. akoby boli posielané do školy. A ak aj na poli nebolo treba pomôcť, museli sa starať o mladších súrodencov a zvieratá, ktoré rodina chovala. V prípade, že niekto náhodou ochorel alebo sa zranil, ľudia si sami vedeli pomôcť. Ak si nevedeli rady ohľadom niečoho vážnejšieho, zašli za susedou čo to vedela lepšie. Takéto ženy, čo sa „vyznali“, boli podľa rozprávania informátoriek pomerne bežným úkazom v ich detstve. Oveľa častejším ako univerzitne študovaný lekár a aj keď bol v najbližšom meste, len málo ľudí ho navštívilo. Taktiež sa overilo tvrdenie, že len osoby ženského pohlavia ovládajú tieto schopnosti. Hlavný rozdiel, ktorý sa nachádza medzi informátorkami je v tom, že aj napriek tomu, že sú obe rovnaké kresťanky, jedna z nich tvrdí, že jej sám Boh a Ježiš Kristus radia čo má robiť a druhá ich len menuje v zariekacích formulkách, ktoré ju inak naučila matka. Obe ženy sa snažili uchovať presné metódy liečenia v tajnosti a aj napriek tomu, že mi prezradili niektoré informácie, ako napríklad časť zariekadla alebo niektoré pravidlá pri výrobe masť, ani v jednom prípade sa mi však nepodarilo získať úplný postup.

2.2.2 Dotazník

Práca s dotazníkmi prebehla bez komplikácií. Po záverečnom zrátaní celkového počtu respondentov sa mi vrátilo 121 vyplnených dotazníkov čo znamená, že návratnosť bola v rozsahu 81% z celkového počtu 150. Z toho 65 žien a 56 mužov. Podľa vekového rozdelenia sa do kategórie 10-15 rokov zapojilo 23 respondentov, do kategórie 16-20 rokov 32 respondentov, do kategórie 21-26 rokov 33 respondentov, do 27-50 rokov 18 ľudí a do skupiny nad 50 rokov 15 respondentov (viď graf č. 1-2).

Odpovede na otázku č. 3: *Stretli ste sa už niekedy s pojmom ľudová alebo tradičná medicína?*, ukázali, že 5 žien a 10 mužov z celkového výberu respondentov toto slovné spojenie nepozná. To je v prepočte na percentá približne 8% žien a 18% mužov (viď graf č.3). Zvyšných 92% žien a 82% mužov sa s pojmom už stretli. Pritom osoby, odpovedajúce na otázku NIE, boli okrem jednej výnimky osoby staršie ako 50 rokov.

Otázka č. 4: *Považujete ľudové liečiteľstvo za účinný spôsob liečby?* mala rovných 100 odpovedí ÁNO a z toho 51 žien a 49 mužov (viď graf č. 4).

Otázka č. 5: *Myslíte si, že liečenie tradičnými spôsobmi sa stále udržiava na horných Kysuciach?* Na túto otázku odpovedalo ÁNO 53 žien a 44 mužov (viď graf č. 5).

Otázka č. 6: *Poznáte osobne osobu praktizujúcu daný spôsob liečenia?* Pre mňa s prekvapujúcim výsledkom odpovedalo ÁNO až 28 žien a až 31 mužov (viď graf č. 6). Predpokladám, že časť z týchto osôb, ktoré poznajú respondenti budú zrejme ženy, ktoré využívajú zväčša svoje schopnosti, len v rámci rodiny presne tak, ako to popísala jedna z informátoriek, s ktorými prebiehal rozhovor uvedený vyššie.

Zistenie výsledku z otázky č. 7, ktorá nadväzovala na predchádzajúcu: *Ak áno, je dotyčná osoba staršia ako 50 rokov?* V tomto prípade odpoveď ÁNO bola u žien označená v počte 23 a zvyšných 5 žien uviedlo, že osoby, ktoré poznajú sú mladšie ako 50 rokov. U mužov to bolo 25 ÁNO a 6 NIE (viď graf č. 7). Tieto výsledky môžu potvrdiť fakt, že sa tieto schopnosti na Kysuciach udržiavajú ešte v mladšej generácii ako sú naši starí rodičia. A teda, že zatiaľ nehrozí úplný zánik tohto fenoménu.

Otázka č. 8 sa pýtala: *Máte dojem, že vo vašom mladšom veku sa o ľudovom liečení hovorilo a praktikovalo sa viac ako dnes?* Reakcie ľudí boli väčšinou ÁNO a to u žien v počte 46 a u mužov 38 (viď graf č. 8).

Otázka č. 9: *Máte osobnú skúsenosť s týmto druhom liečenia?* V tomto prípade ako u žien, tak aj u mužov približne polovica odpovedala pozitívne, teda, ženy 34 a muži 29 osôb (viď graf č. 9). Toto zistenie potvrdzuje, že ľudia stále využívajú tento druh liečenia

aj napriek už pomerne dobre rozvinutej univerzitnej medicíne na Slovensku. V doplňujúcej otázke č. 10, ktorá znela: *Ak áno, bola liečba účinná?*, odpovedali NIE len 4 ženy a 2 muži. Ostatní boli s účinkom liečby spokojní (viď graf č. 10).

Nasledujúca otázka č. 11 bola v znení: *Používate doma liečenie pomocou bylín alebo čajov alebo iných tradičných spôsobov liečenia?* Na tomto mieste sa objavilo NIE len v 11 prípadoch u žien a u mužov 5. Všetci ostatní bežne používajú byliny a čaje z nich ako pomoc pri chorobe (viď graf č. 11).

Otázka č. 12: *Myslíte si, že by mladšie generácie mali pokračovať v ľudovom liečiteľstve?* Aj napriek obavám, že mladšie vekové kategórie nebudú mať záujem, pozitívne odpovede zo strany žien boli v počte 53 a z toho vzhľadom na vekové kategórie 10-15 rokov z 9 dievčat 6, v kategórií 16-20 z 23 mladých žien súhlasilo 21 v skupine 21-26 zo 14 žien 13, v kategórií 27-50 z 10 označilo áno 9 a nad 50 z 9 žien pozitívne odpovedali 4 (viď graf č. 12). U mužov ÁNO odpovedalo 49 osôb a to v skupine 10-15 zo 14 odpovedalo chlapcov 12, 16-20 z 9 pozitívne odpovedalo 8, v kategórií 21-26 16 z 19, v nasledujúcej skupine 27-50 rokov 8 z 8 a v kategórií nad 50 5 mužov zo 6 (viď graf č. 13).

Záverečná otázka sa pýtala: *Keby ste mali príležitosť dozvedieť sa niečo viac o ľudových spôsoboch liečenia, mali by ste o to záujem?* Ženy odpovedali ÁNO v počte 46 z toho v kategórií 10-15 rokov z 9 dievčat 5, 16-20 rokov z 23 označilo pozitívnu odpoveď 17 z nich, 21-26 zo 14 prípadov 12 odpovedali áno, v predposlednej zo skupín z 10 všetky a z poslednej skupiny nad 50 rokov z 9 paní len 2 osoby (viď graf č. 14). V percentuálnom prevedení z celkových 100% žien by sa chcelo naučiť niečo nové o liečiteľských praktikách 71%. U mužov odpovedalo pozitívne 39 osôb a to v kategórií 10-15 rokov zo 14 chlapcov 12, 16-20 rokov z 9 mladých mužov 5, v kategórií 21-26 z 19 označilo áno 14, v skupine 27-50 rokov z 8 mužov 4 a v poslednej kategórií nad 50 rokov zo 6 pánov 4 (viď graf č. 15). V prípade mužov ide v percentuálnych hodnotách o 70% zo 100%.

Pre prehľadnejšie vyjadrenie sa nachádza v prílohách grafické zobrazenie výsledkov v číselných aj percentuálnych hodnotách.

Z výsledkov získaných z dotazníka sa dá vyvodiť, že nie len ženy, ale aj muži majú v dnešnej dobe pomerne veľké povedomie ohľadom tradičného liečiteľstva v oblasti severných Kysúc a že aj mladá generácia ešte pozná a má záujem o tento spôsob medicíny. Ukázalo sa, že aj napriek faktu, že sa v tejto oblasti vyskytujú čisto ženy venujúce sa činnosti liečenia tradičnými spôsobmi, majú muži taktiež záujem dozvedieť sa niečo viac

k tejto problematike a dokonca sú aj ochotní naučiť sa určité praktiky. To, že sa tomu venujú len ženy teda môže vyplývať najmä z toho, že muži museli pracovať a nemali toľko času na zbieranie rôznych bylín a vyrábanie masti, čo si naopak nežnejšie pohlavie mohlo dovoliť popri starostlivosti o deti a domácnosť. A keďže to týmto spôsobom dostatočne fungovalo, muži sa nesnažili o zmenu tejto tradície. Myslím si, že ak sa udržiava tento fenomén, aj keď len v rodinných kruhoch, tak ešte neprichádza jeho totálny koniec. A jeho budúcnosť nemá určený presný záver. Preto považujem túto problematiku za vhodnú sledovania aj v ďalších generáciách.

ZÁVER

Pri predstave tradičného ľudového liečiteľstva si väčšina ľudí zrejme predstaví zabudnutú dedinku niekde v horách, kde žijú ľudia z toho, čo im príroda dopraje a svoje zdravie si udržujú a chránia pomocou rôznych bylín, ktoré im dala stará dobrá suseda, čo ich po večeroch zbiera. Pravda je však taká, že takéto byliny boli bežnou súčasťou každého života obyčajného človeka. Zrejme spôsobom pokus - omyl sa zistili jednotlivé účinky každej z rastlín a takto získané znalosti sa postupne predávali z generácie na generáciu. K tomu sa pridali slová považované za magické a týmto spôsobom sa vyformovalo liečiteľstvo do podoby, akú má dnes. Už v teoretickej časti som spomínala podobný postup vývoja tohto druhu fenoménu. Vďaka pretrvávajúcej sociálne-ekonomickej zaostalosti a nedostatku lekárov sa tradičná liečba dokázala držať medzi Kysučanmi veľmi dlho. Ako sa časy menili, a situácia sa postupne zlepšovala, ľudia začínali stále viac dôverovať aj univerzitne vzdelaným doktorom. No viera v možnú pomoc od babiek bylinkárook, vružíek či bohýň zostávala v každom jedincovi ako rezerva pre prípad, keby vedecká medicína zlyhala. Toto je zrejme skutočne jeden z hlavných dôvodov, prečo o liečiteľstve tohto charakteru nie je problém počuť aj dnes.

Zámerom mojej práce bolo priblížiť vývoj a dnešnú existenciu ľudového liečiteľstva v oblasti severných Kysúc najmä z perspektívy samotných osôb, v tomto prípade len žien, ktoré praktikujú spomínaný spôsob medicíny. Tie mi ukázali, že v ich živote bolo liečenie tradičným spôsobom už od detstva známe a že ľudia kedysi nevnímali tento fenomén ako niečo nezvyčajné. Skôr ako bežný spôsob pomoci tej doby. Tiež mi vysvetlili, že napriek bežnému výskytu tohto fenoménu, nie každý mal rovnako veľkú schopnosť. Ľudia sa síce vyznali všeobecne v základných bylinách, ale len niektorí jedinci mali tú moc a schopnosť, ktorá dokázala pomôcť takmer každému. A práve tým si udržiavali úctu a v niektorých prípadoch možno aj strach okolia. Vďaka spoločnosti zameranej najmä na rodinu sa táto tradícia prenášala z jednej generácie na druhú a preto sa môže zdať, že tieto schopnosti sú rodové. No existujú aj konkrétne v tejto práci príklady, kedy sa znalosti šírili aj mimo rodinu. Výskum taktiež ukázal, že napriek tradične zaužívanému javu čisto ženského pohlavia venujúceho sa liečiteľskej činnosti v oblasti severných Kysúc, aj muži majú záujem o znalosti tohto druhu. Z výsledkov dotazníka sa

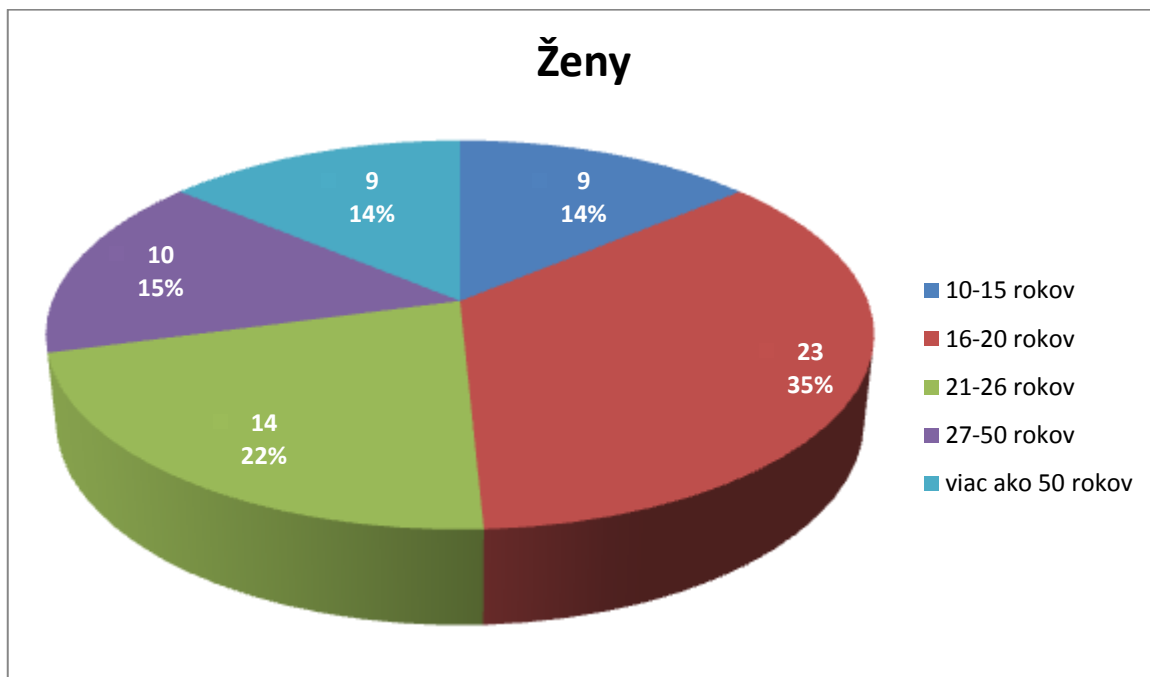
dá vyvodit', že dokonca takmer rovnaké percento mužov a žien z opýtaných by sa chcelo dozvedieť o liečiteľstve nové informácie.

Vzhľadom na samotnú skutočnosť, že aj napriek vývoju spoločnosti či už sa to týka technológií, zdravotníctva alebo ekonómie, ešte dnes existujú liečiteľky, ktoré stále pomáhajú iným, sa dá vysloviť tvrdenie, že liečiteľstvo na severných Kysuciach stále pretrváva, čo potvrdzuje aj výsledok z dotazníkovej časti výskumu. Tá ukázala dokonca aj fakt, že aj ženy mladšie ako 50 rokov ovládajú túto schopnosť a že aj mladá generácia do 15 rokov pozná takéto osoby. Dotazník potvrdil aj záujem mladých ľudí o liečiteľstvo tradičnej formy čo môže znamenať, že sa liečiteľstvo ešte neblíži k svojmu koncu. Myslím si, že k tomu dopomôže aj veľmi rozšírený zdravý životný štýl, ktorý sa objavuje v stále širšej populácii a návrat ľudí na vidiek.

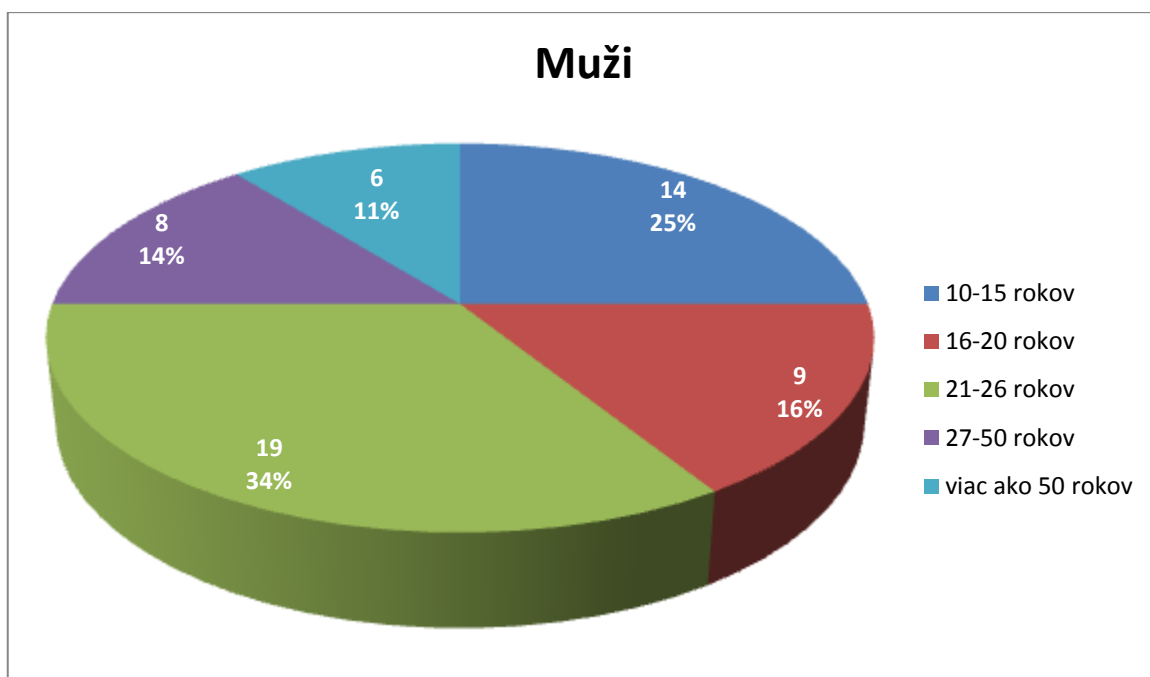

PRÍLOHY

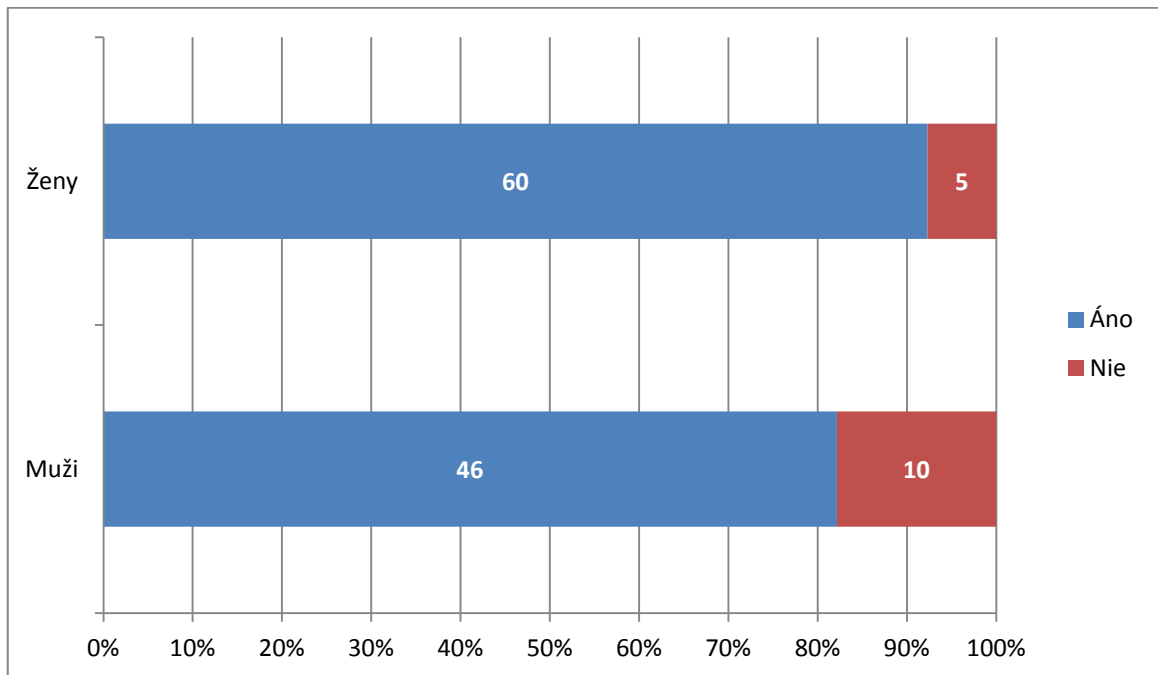
Graf 1

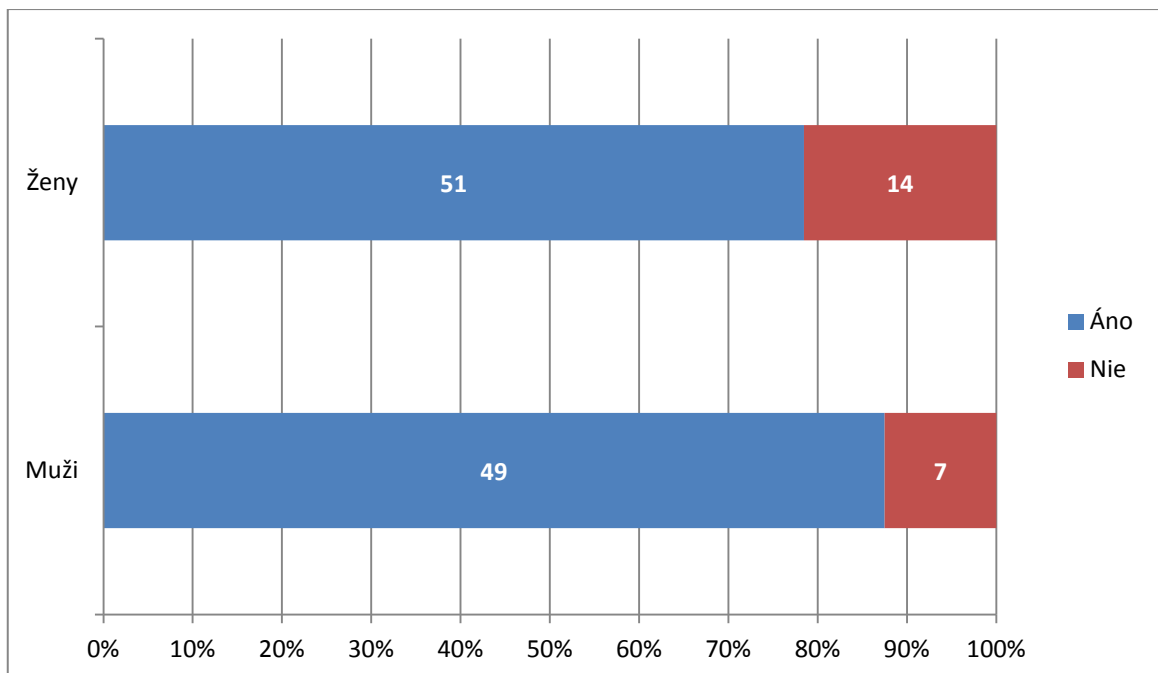
Graf 2

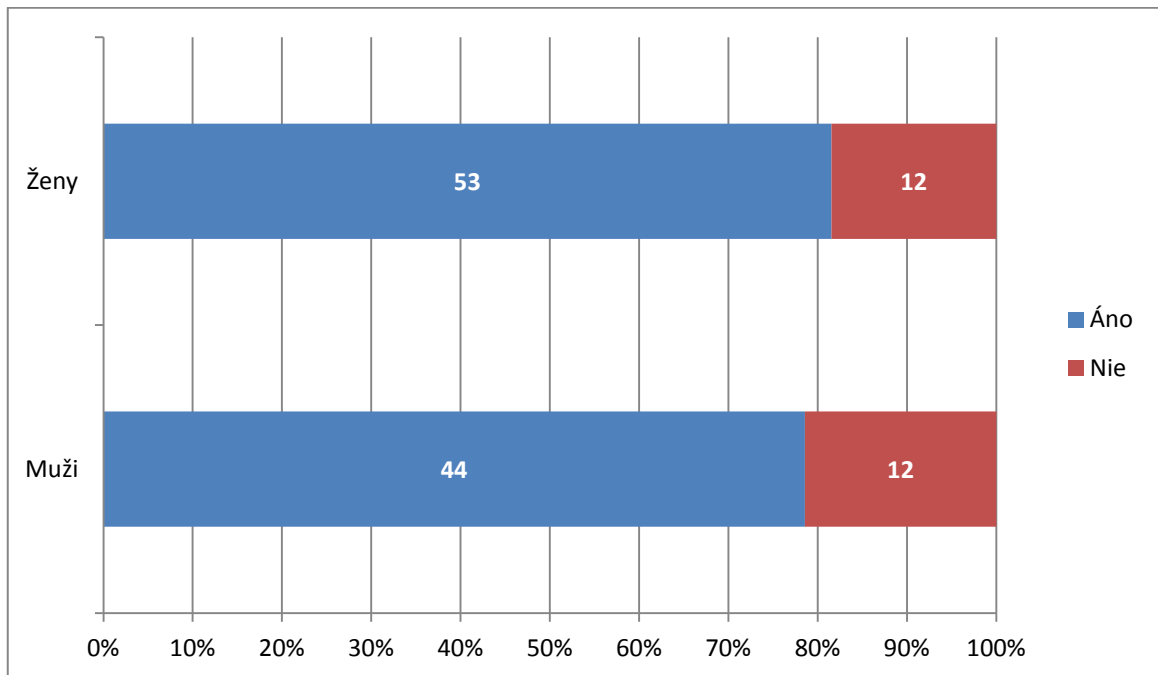
Graf 3

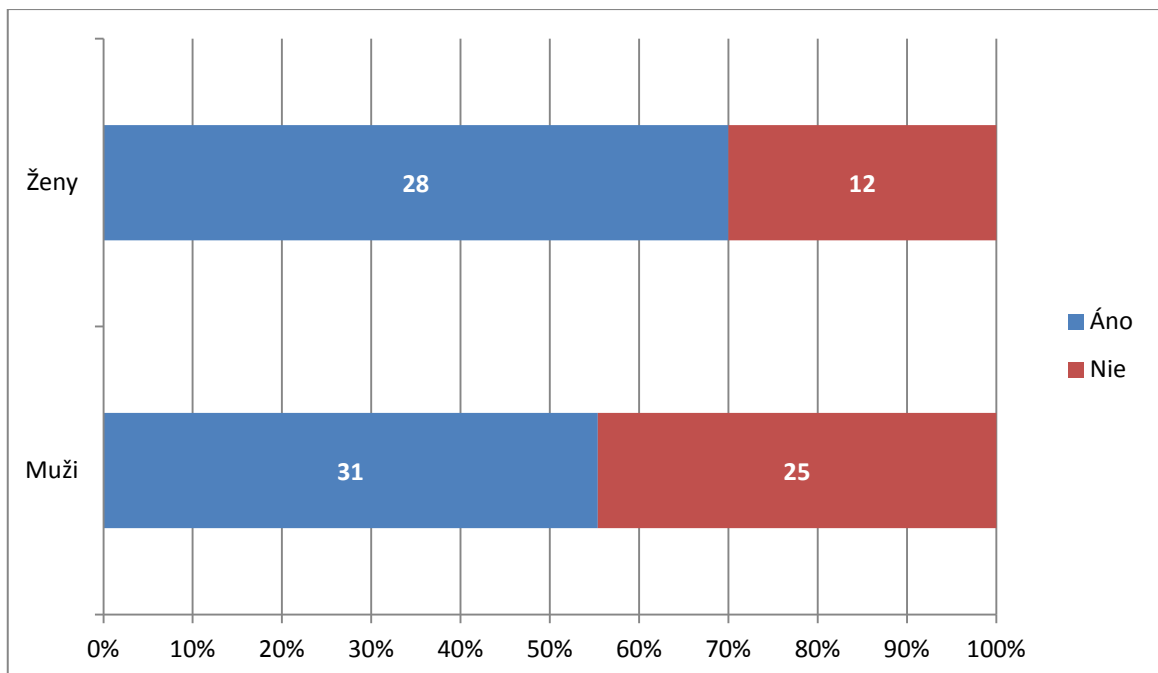
Graf 4

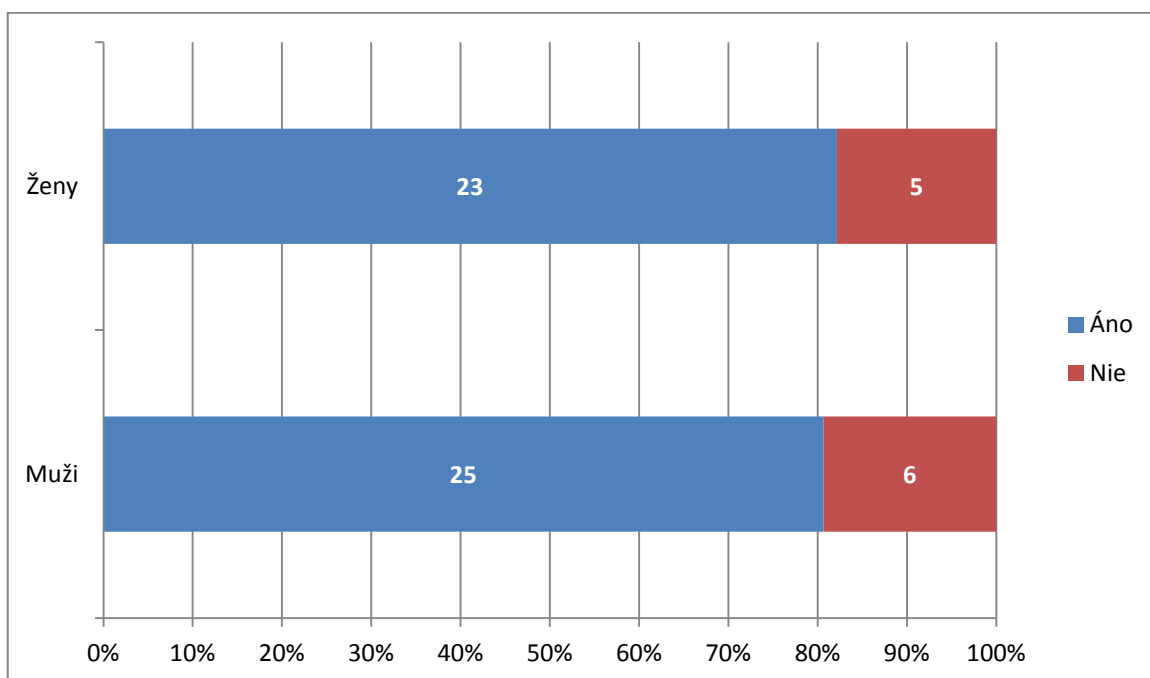
Graf 5

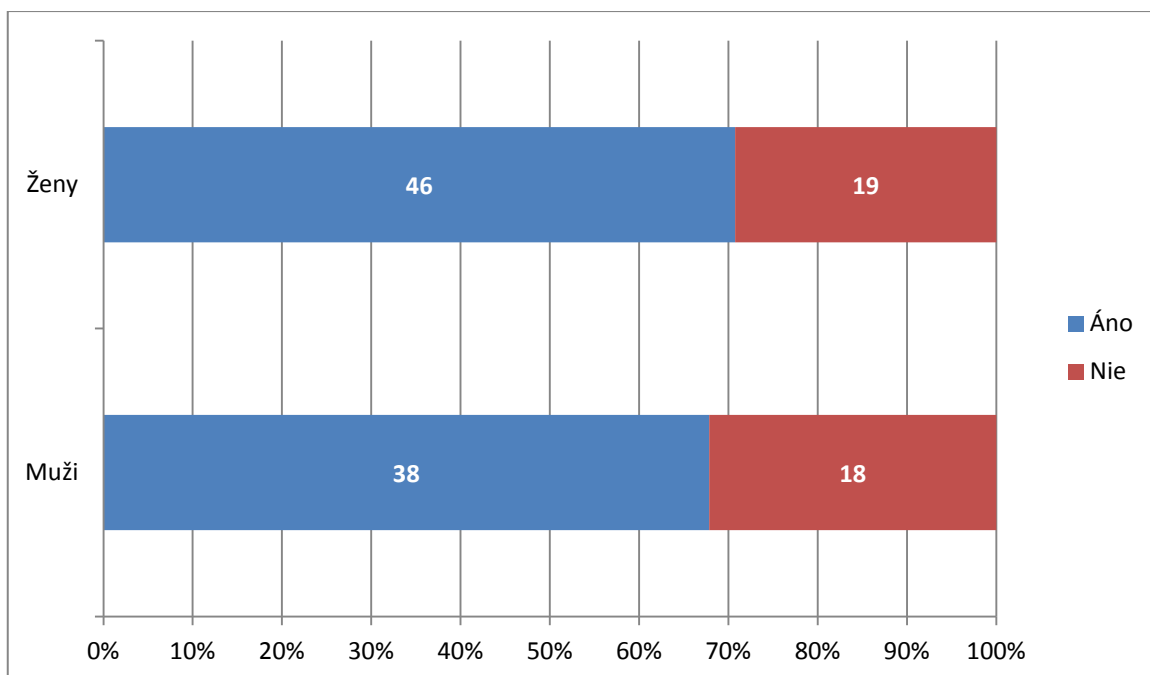
Graf 6

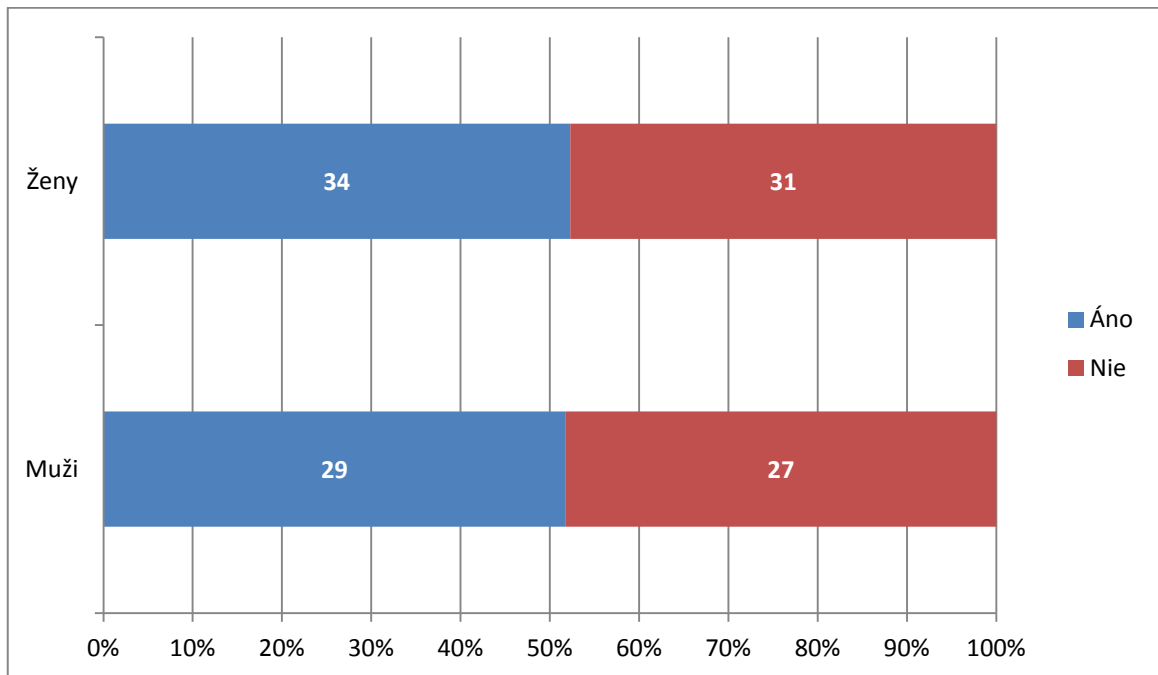
Graf 7

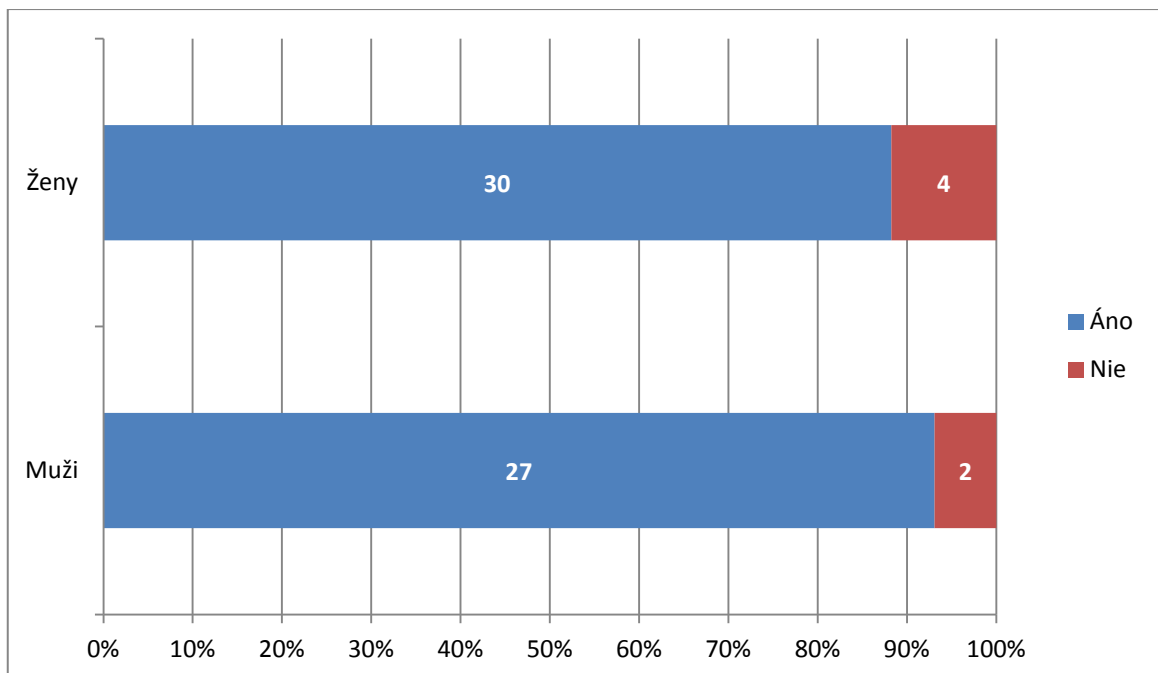
Graf 8

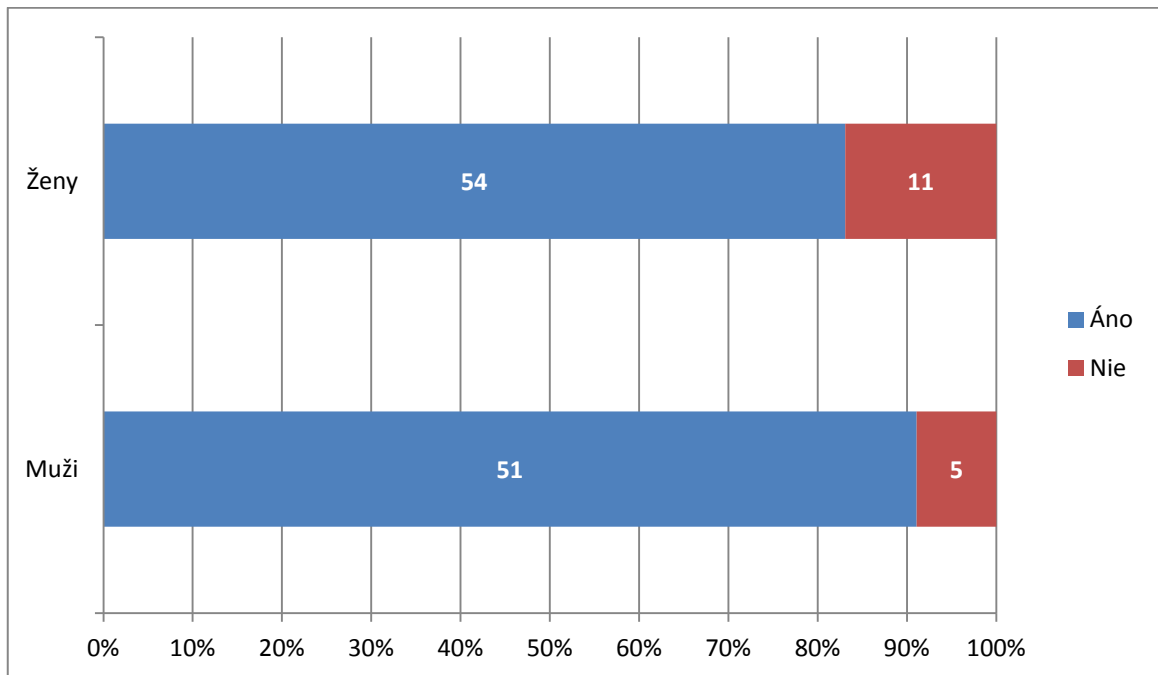
Graf 9

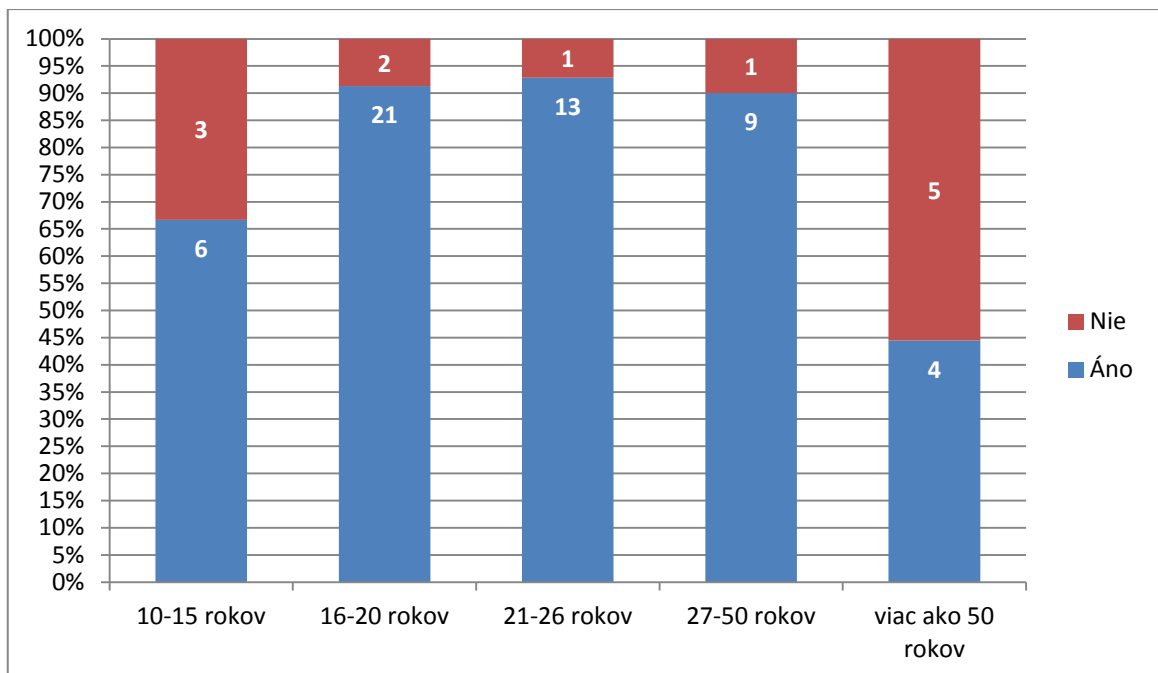
Graf 10

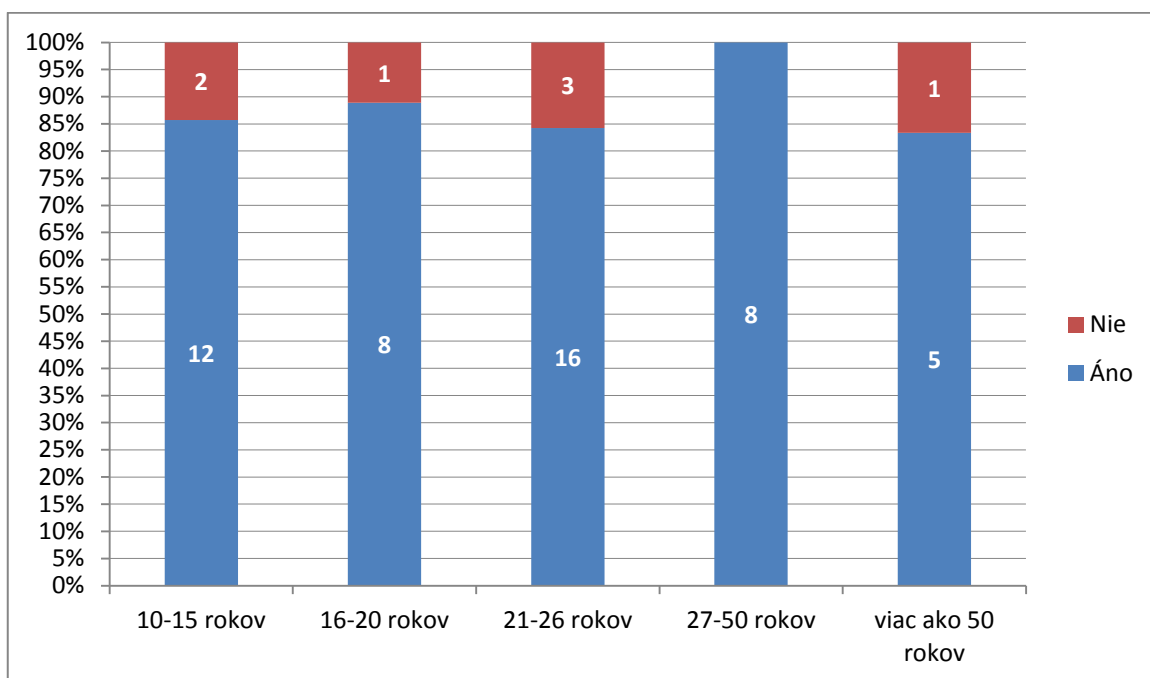
Graf 11

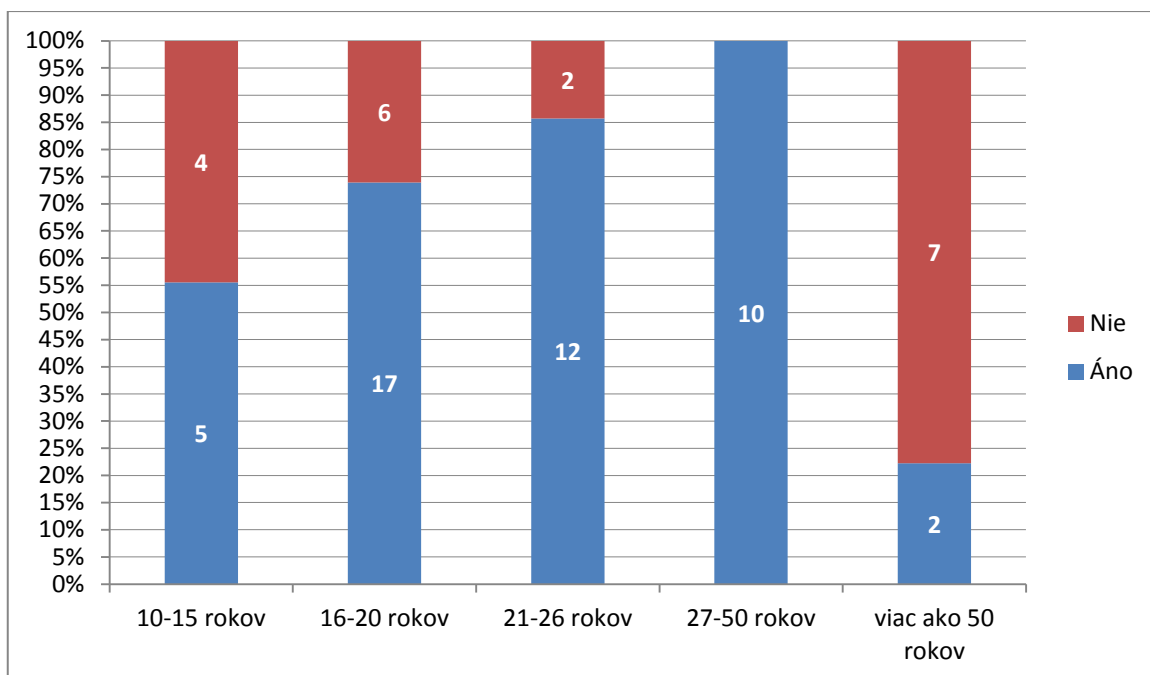
Graf 12 Ženy

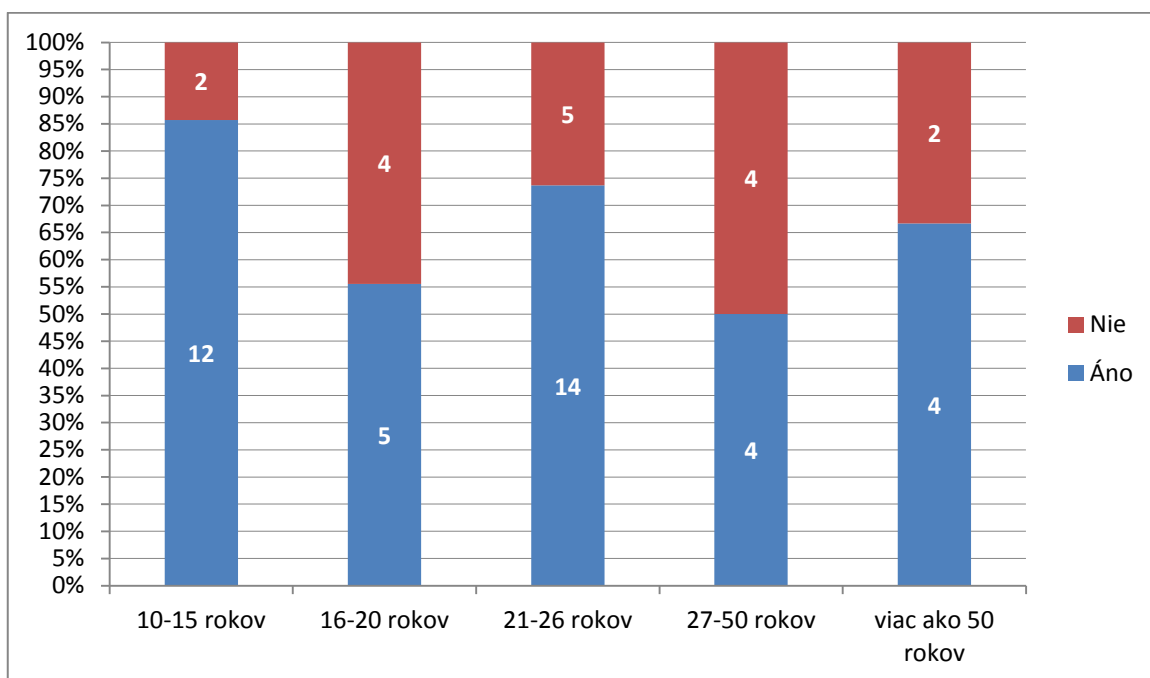
Graf 13 Muži

Graf 14 Ženy

Graf 15 Muži

POUŽITÁ LITERATÚRA

TEORETICKÁ LITERATÚRA:

Botík, Slavkovský a kolektiv autorov. 1995. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1, 2.* Bratislava : VEDA, 1995. ISBN 80-224-0234-6.

Čižmár, Jozef. 1946. *Lidové lékařství v Československu, díl první a druhý.* Brno : Melantrich A. S, 1946.

Giddens, Anthony. 1998. *Důsledky modernity.* Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-7203-124-4

Jan Junas, Mária Bokesová-Uherová. 1985. *Dejiny medicíny a zdravotníctva.* Martin : Osveta, 1985. 70-098-85.

Kračmar, Vojtěch. 2011. *Poeti medicíny v obci Pálenice.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, fakulta humanitních studií, vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná, 2011.

Křížová, Eva, a kolektiv autoru. 2004. *Alternativní medicína jako problém.* Praha : Karolinum, 2004. Zv. 1. ISBN - 80-246-0754-9.

Marec, Jozef. 2011. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach.* Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o., 2011. 978-80-8115-051-7.

Melicherčík, Andrej. 1959. *Slovenský folklór: Chrestomatia.* Bratislava : Slovenská Akadémia Vied, 1959.

METODOLOGICKÁ LITERATÚRA:

Corbinová Juliet, Strauss Anselm. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie* Přel. S. Ježek. 1.vyd. Brno : Albert Boskovice, 1999. ISBN - 80-85834-60-X.

Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele.* Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace.* Praha : Nakladatelství Portál, 2005. Zv. 1. ISBN 80-736-704-2.

Jan Pohunek, Petr Janeček, Adam Votruba. 2014. *Metodická příručka ke sběru folkloru.* s.l. : Národní muzeum, 2014. 978-80-7036-413-0.

Konopásek, Z. 1997. *co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu.* s.l. : Biograf 12, 1997.

Novotná, Hedvika. Úvod do společenskovedních metod. [Online] [Datum: 24. 03 2015.]
<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>.

Silverman, David. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum.* [prekl.] Martin Štulrajter.
Bratislava : Ikar a.s., 2005. Zv. 8. ISBN- 80-551-0904-4.